

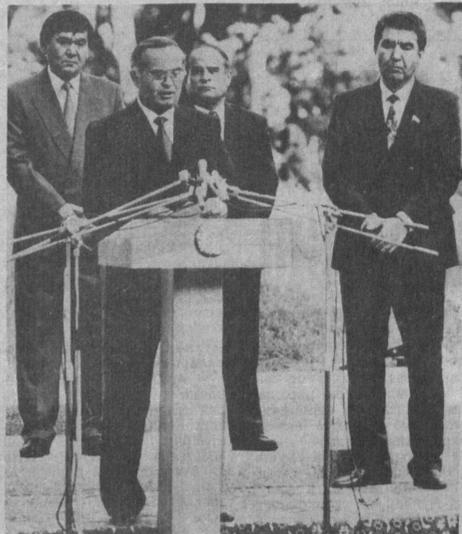
ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ

МУСТАҚИЛ ҲАФТАЛИК ГАЗЕТА

3 СЕНТЯБР. ЖУМА № 36 (3244) • СОТУВДА НАРХИ ЭРКИН

КУЧ АДОЛАТДАДИР

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислон КАРИМОВнинг Соҳибқирон Амир Темур ҳайкаlining очилишига бағишланган тантананда сўзлаган нутқи

Азиз ватандошлар! Мухтарам меҳмонлар! Бугун биз ўзбек халқи ҳаётида унутилмас тарихий бир воқеанинг гувоҳи ва иштирокчиси бўлиб турибмиз.

Биз яшаб турган шу муқаддас заминда буюк бир давлатга асос солган, оламни тебратган, номи етти асрда машҳур бўлган улуғ бобокалонимиз Амир Темур ҳайкаlining очилиши маросимига йиғилдик.

Бугун Шарқда таърихнинг йўқ саркарда мустақиллик, истиқлол шарафати билан ўз Ватанига қайтди.

Узоқ йиллар мобайнида мустақиллик исқонидасида кун кечирган халқимиз ўз ватандошини қадрлаш, унинг тарихий мавқени муносиб ўринга қўйиш имконидан маҳрум эди.

Амир Темур номи тарихимиз саҳифаларидан қора бўёқ билан ўчирилди, унутилган маҳкам этилди. Мақсад халқимизнинг юрагидан миллий оғриқ, миллий гурур туйғусини йўқотиш, уни қарамликка, тобеликка қўндириш эди. Лекин ўзбек халқи ўз аجدдоларини, ўз баҳодирларини унутмади, ҳаммиса юрагида, қалб тўрида сақлади.

Мухаммад Тарағай Баҳодир ўғли Амир Темур ёшлик чоғидан мерд, доворак, гурурли, ўткир эҳти ва ақлу идрок эгаси бўлиб ўсди. Турли дунёвий илмларни, ҳарбий санъатни эҳсан эди. Курбон каримни ёд олди, ҳақис илмини ўрганди. Иймон-этиқодини, ҳалол-поқ инсон бўлиб еттишти.

У ёшлигидан бошлаб ўз олдига она юртини мўлғул босқинчилардан озод қилиш мақсадини қўйди, ер юзюда буюк салтанат соҳиб сифатида эл ва элаларнинг бошини қоруштирди. Мамлакат қудратини ҳар соҳада юксекликка кўтариб, дунёга машҳур қилди.

Амир Темур давлатни қурлиши, ҳарбий санъатни кўрсатган давомида шарқу гарб давлатларига урناق ва андоза бўлди. Унинг замонида мада-

ният, илму фан, меъморчилик, тасвирий санъат, musiqa, шеърят бекиёс ривож топди, халқимизнинг кўп анъаналари тақомилга етди. Амир Темурнинг маданият ва дин аҳдларига кўраган чекис меҳрмурувати айниқса ибратлидир.

Кўхна тарих саҳифалари буюк бобомизнинг миллат ва эл-улус манфаати бобюда чекан милсиз заҳмат ҳамда кўрсатган шикоятларига гувоҳлик беради.

Исофиймон туйғуси, диниат мезони Амир Темур ҳаётининг мазмунини ташкил этади. Оланининг қарийб ярмига ҳукмронлик қилган жаҳонгир эрса-да, у куч-қудрат зўрлик, зўравонликке эмас, аксинча, адолатда эканини теран англади.

Бугун бунёд этилган улуғ бобокалонимиз ҳайкалида теран раъз бор — гўёки жаҳон

Бу кунга етганлар бор, етмаганлар бор. Шунинг учун ҳам озошликни соғиниб, озошлик йўлида курашиб ўтган аждодларимизни дуолар билан эслашимиз ҳам қарз, ҳам фарздир. Аждодларимизнинг пок руҳлари шод бўлсин, уларнинг орауларига муносиб ва садоқатли бўлайлик.

Истиқлол муборак, азиз ватандошлар! Озошлигимиз абдий бўлсин!

Мухтарам дўстлар! Икки йиллик истиқлол даврида жонажон дийримизда бўлаётган ўзгаришлар халқимизга ишонч ва умид бағишламоқда.

Буюк айём арафасида Темур бобомиз ҳайкаlining очилиши ўзига хос раъзий бир маънога эгадир.

Ватанимиз истиқлолини янада мустақамлаш, уни ҳимоя қилиш, юртимиз шаън-шавкати юксалтириш, адолат, инсоф ва диниат ҳукмрон бўлган эркин жаҳият, меҳнатқаш халқимизга муносиб фаровон ҳаёт қуриш бизнинг инсоний ва фуқаролик бурчимиздир.

Биз орзу этган буюк давлатини бунёд қилиш барчамиздан мустаҳкам ирода, иймон-этиқод, миллий гурур туйғуси, буюк аждодларимиздан мерос қолган маънавий бисотага эга бўлишни талаб қилади. Билекларимизда куч, қалбларимизда келажакка ишонч бўлмоғи шартдир.

Мамлакатимизнинг марказида, қадимий ва гўзал пойтахтимиз — жонажон Тошкентнинг ўрталарида қад кўтарган улуғ бобомиз сиймоси халқимизга фахр ва гурур беш этмоғи муқаррар!

Бу сиймо мард, танти, ҳалол ва байратли халқимизни бирлаштиришда, жиплаштиришда, иймон-оқибатли бўлишда, қудратли келажакимизни қуришда бизга янги-янги куч-қувват ва шикоят бағишляди.

Барчамизга шу йўлда Оллоҳ мададкор бўлғай!

Тўра МИРЗО АМИР ТЕМУР ҲАЙКАЛИ ҚОШИДА ТАКБИР

- Гурҳо-гурҳо, урҳо-ур... Нурдан арқон эшади Темирнинг йиғитлари. Ҳисор тоғи тешиди Темирнинг йиғитлари.
- Гурҳо-гурҳо, урҳо-ур... Тоғу тошлар сарғайди Бўлилар кесик-кесик. Темир тиккан байроқдай Осмондаги қўш тик.
- Гурҳо-гурҳо, урҳо-ур... Қилчанинг давидан Ўт чақнаган йиғитлар. Эли айриб гандидан, Юрт алкаган йиғитлар.
- Гурҳо-гурҳо, урҳо-ур... Туркистонни тиклаган Темирнинг азамати. Чув деганда қўқлаган Бу тоғлар — Темир оти.
- Гурҳо-гурҳо, урҳо-ур... Қўшини учиб келар, Тўшини очиб келар, Темир бобом суюрғол Эл-юртага сочиб келар.

БИЗ КИМ АМИР ОЛИМХОН ФАРЗАНДАРИ...

ОЗОД ЎЗБЕКИСТОН ДАВЛАТИНИНГ БОШЛИГИ, ЎЗБЕКИСТОН АҲЛИНИНГ ҚИБЛАГОҲИ, МУҲТАРАМ ИСЛОМ КАРИМОВГА

Қадимий ва навқирон она Туркистонимиз 130 йиллик истиқлол исқонидасидан ҳалос бўлиб эркин байроғини кўтарган сананинг икки йиллиги байрам арафасидадир. Бу кунни наҳоннинг барча эркинпарвар халқлари хушнуд кутмоқда. Аждод авлодларимиз руҳи шодланмоқда. Бу сана асл томири Туркистонда унган халқ учун тарихий, асрий ораулар ушлаган кундир.

Маълуминиёз бўлишимиз, бундан 73 йил муқаддам, худди шу сана — 1920 йилнинг 1 сентябрида тақдир бизнинг отамиз — Бухоро амири Саййид Олимхонни Ватанини тарқ этишга, дин ва илм дийрини босқинчилар қўлига қолдириб кетишга мажбур қилган эди. Шундан кейин падари бузруворимиз ҳам, хонадонимиз аъзолари ҳам, бизга ҳамроҳ бўлган ватандошларимиз ҳам бир орау билан яшадик: Ватан озошлигини қуриш. Бу орау йўлида жисимимиз, тилимиз, дилимиз кураши бир он ҳам тўхтаган эмас. Қўллар кўриблар берилди. Бу кунларга етмаганлар интиқу илҳақликда фаний дунёдан равона бўлдилар. Бугунги Ўзбекистон аҳли қатори ана шу оламшумул даврни қўриш бизга насиб эъдиним, яратганга ҳамду санолар айтаман.

Мухтарам Президент жаноблар!

Ана шу улуғ айёмда, биз — собиқ Бухоро амирининг хорийда таваллуд топиб, Ватан соғинчида яшавган авлодлари, шажан Сизни — Илоҳим, умрингиз узоқ бўлғай — Сиз орқали эри турини кўтарган Ватанимиз аҳлини муборакбод этишга журнат қилдик. Илоҳим, Ватан узра эри қўлини муқим қолдирди. Билганим, бугун биз — хорийдадиларнинг ҳар бирининг уйда, қалбюда тўй. Сиз билан бирга байрам қилишимиз. Иншоолло, порлоқ келажакли буюк давлат баюбо эри йўлидаги саъйи ҳаракатлариниёз вожиб, фуқаронизни иқболли бўлғай.

Ҳабритимизни қабул этиб, халққа етказишга умид борлаб ушбу муборакномани йўлладик.

Хорийки ватандошлар ва собиқ Бухоро амири Саййид Олимхон авлодлари номидан у кишининг фарзандлари:

- Саййид Иброҳим Олимхон ўғли Саййидраҳим Раҳимхон Олимхон ўғли Саййид Ҳоҷиб Олимхон ўғли Саййид Ибод Олимхон ўғли Саййид Кабир Олимхон ўғли Саййид Мансур Олимхон ўғли Саййид Ҳоҷи Олимхон ўғли Саййид Гауф Олимхон ўғли

Ҳозиратей шаҳри, Туркия.

СУРАТЛАРДА: байрам шодибаналаридан лавҳалар. Н. МУҲАММАДЖОНОВ суратта олган.

СЕССИЯ ИШ БОШЛАДИ

Кеча ўн иккинчи чариринг Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг ўн учинчи сессияси ўз ишюни бошлади. Сессия кун тартибига «Маҳаллий давлат ҳокимияти тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси қонуни лойиҳаси, «Судлар тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси қонуни лойиҳаси, «Қимматли қозғалар ва фонд биржаси тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси қонуни лойиҳаси, «Давлат статистика тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси қонуни лойиҳаси, «Ўзбек илосини лотин алифбасига ўтказиш тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси қонуни лойиҳаси, «Ўзбекистон Республикаси

Мустақиллик байрамларнинг аур байрами, шодибаналарнинг беҳад шодибанаси, тантаналарнинг энг юксак тантанаси. Бундай улуғ байрамни дунёдаги овоз ва теги хуқуқли халқлар номи Ўзбекистон ҳам ўз байрамидек ишонлай бошлаганига икки йил тўлди. Иккинчи йилги, юртимизнинг мухташам пойтахтидан тортиб, олин-олин қиллоқларигача озошлик тантанаси акс садо бериб турибди. Энг муҳими бундан икки йил муқаддам мустақиллик эълон қилинганда айрим шубҳа қолганлар ҳам, ҳаман шубҳа билдириб юрган баъзи кишилар ҳам бу байрамнинг барқарорлигига ишондилар. Ойлар, йиллар ўтган сари истиқлол туйғусини қонига синдираётган, қалбига жойлабганлар сарфи тобора кенгайиб бормоқда.

Ўзбекистон ўзининг сўнги йиллардаги тарихи давомида турфа қизил байрамларни нишонлаб келди. Қўлимизда ёт байроқларни қўлаб, сохта ширларни кўтариб намойишларга чиқдик. Тош маъбудларнинг пойида туриб, «озод» ва «хур» яшаётган халқни олқишладик. Халқ эса бундан хушнуд бўлиб, ҳали тошга айланмаган дохийларни «ура» садолари билан хурсанд қиларди. Гарчи аўравонлик билан жорий этилган бу байрамларнинг аксарияти халқимизнинг характерига, урф-ода тига тўғри келмаса-да, лекин империянинг зуғуми туфайли уларни тантанали руҳда ўтказишга мажбур эдик. Эндиликда ўша тузуум билан ўша сохта байрамлари ҳам барҳам топди. Барча ёлгон чарирлар, ҳайқирлар, «ура-ура»лар мустақиллик садолари, навалари остида йўқ бўлиб кетди.

Ўзбек ҳақиқий миллат сифатида ўз истиқлолининг икки йиллигини кенг нишонлади. Мустақиллик тарихининг яна бир шонли саҳифаси битилди. Бу саҳифа бутун

жаҳон тан олган буюк бобомиз Амир Темур руҳларини шод этиш билан бошланди. Пойтахтимизнинг Амир Темур майдонига улуғ давлат арбоби ва саркардага муносиб ҳайкал ўрнатилди.

ОЗОДЛИКНИНГ ЎЛМАС САДОСИ

Ҳайкални Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислон Каримов очди ва нутқ сўзлади. Президент лентани қирқидан олдин бир зум ҳайкалга шикоят билан ўйчан тикилиб қолдилар.

Эҳтимол у киши авлодлар хатоси учун Амир Темур руҳларидан уэр сўрагандир. Эҳтимол мустақиллигимизни ёмон кўзалардан, ёвуз ниятили кимсалардан авайлаб асрашда Саркарда руҳи ҳаммиса мададкор бўлиб, қайта тикланган буюк давлатнинг келажакни ҳам буюк бўлишини тилагандир. Ардоқли шоирни

ҳақиқат ҳақиқатлигича қолаверган, Амир Темур ҳайкаlining қад ростлаши ўзбек халқининг жаҳон олдига яна бир бор гурурини кўтарди, буюк миллат эканлигини исботлади.

Ҳайкаlining очилиш маросимида Ўзбекистон халқ шоирлари Абдулла Орипов, Ҳалима Худойбердиева шу санага атаб битилган янги шеърларини ўқиб бердилар. Таниқли санъаткорлар икросида театрлашган махсус ҳастур намойиш этилди. Соҳибқирон образига чиқиб келган Ўзбекистон халқ

Мустақиллик майдонига бўлиб, байрам тантаналарида иштирок этган вилотлардан келган меҳмонлар билан суҳбатлашдик.

Турсуюн МАМЕДОВА. Наманган вилотида музикали драма театри артисти, Ўзбекистон халқ артисти: — Байрам шодибаналарида қатнашув учун гуллар шаҳри Намангандан бир гуруҳ таниқли санъаткорлар ҳамда Косонсой туманининг «Хушнав» ашула ва рақс ансамбли қатнашчилари билан пой-

БЕШИКЛАРИМИЗ БИР

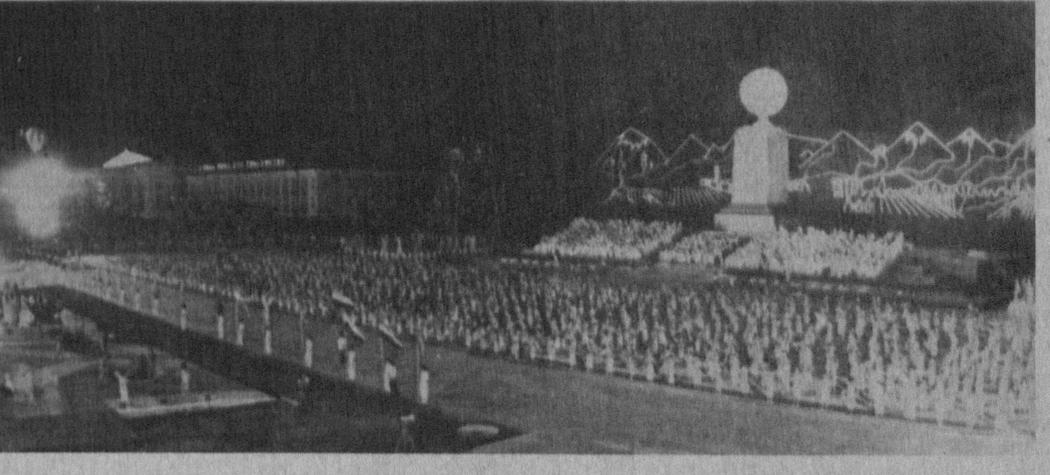
Ҳар бир тўй, байрам дўстлар, қардошлар билан янада улуғвор бўлади. Хусусан, Ватан истиқлолга эришган, халқ ўз ҳақ-хуқуқларини қўлга киритган кутлуғ айём нишонланаётган тантаналарда бу йўлда ҳалича дам, ҳаммаслақ бўлган биродарларнинг сўзларини эшитмоқда ортинг бахт йўли. Айниқса, Миллий Осиё давлатларининг истиқлол анжуманларини улар вакиллари шикотириқсиз тасаввур этиш қийин. Шу сабабли республикамиз мустақиллигини икки йиллиги юзюли сабаби билан қардош республикалар аждодларининг дил сўзларини эътиборингизга ҳавола қиламиз.

Шерхон МУРТАЗОЕВ: (Қавоқистон) — Ҳадемай табият бағрида узраришлар бошланади. Боглар ўз меҳнатларини йил бўйи заҳмат чеккан инсонга

иньом этади, заминга тилларанг берглар тўшелади. Бугдойзорлар, пахтазорлар, тоқзорлар, яйловлар узра меҳнат қўшиқлари авжа чикади. Бу фаслада сувлар тиниқ тортиб, атроф ваэминлашиб қолади. Само қўйинга турналар орғамчи солиб ўтадилар. Одамлар юзларига меҳр ёғилади. Атрофдаги тўкилик қалбларда ҳам гўзал туйғуларни уйғотади...

Қадим Туронзаминда куз ҳаммиса ана шундай қўни-қўни тўлиб-тошиб келган. Шунинг учун ҳам одамлар табиатнинг бу байрамини интиқлик билан кутганлар. Уни яхшилик шарафати учун Меҳр-жон деб атаганлар, одамлар, халқлар ўртасидеги меҳр-муҳаббат ришталари узилмасин дея ният қилганлар. Маана икки йилдирки бу тўйга бизларнинг яна бир улуғ тантанамиза Миллий Осиё жумхурияларининг истиқлол, эрки, озошлик байрамлари қўшиб тантана қилинмоқда.

Ўзбек ҳақиқий миллат сифатида ўз истиқлолининг икки йиллигини кенг нишонлади. Мустақиллик тарихининг яна бир шонли саҳифаси битилди. Бу саҳифа бутун

Давоми иккинчи бетда

ДОМЛА ХАЛҚИМИЗ ва илм аҳли ўртасида энг машҳур ва севимли сўзлардан ҳисобланади. Аммо мен Музаффар Қори ақанинг «Бу сўз маъноси нималигини тополмадим», деган саволига рўпара бўлмаганимча, «домла»ни ҳамма қатори, гоҳ оддийгина, гоҳ катта иштиёқ билан ишлатиб юрaverган эдим. Асосий ишлар орасида бу сўзнинг маъносини суриштириш жуда қўлданмаган тафсиллар ва тафсири борлигини кўрсатди...

Ҳақиқатан ақанида бўлган бир суҳбат Музаффар Қори ака билан адашим Иноят амаки, яна ўн чوғли одам бор эди. Суҳбат мавзуси китоб ва китоб ичиқиб олиш соҳасига қўйилган. Иноят амаки: «Одамнинг устаси шайтонни ҳам алдаган экан», дея бир воқеани айтиб берди:

— Шунақанги бир йилнинг «Менда ёқисаси анбиё» («Пайгамбарлар киссалари») китоби бор, деган гап озимдан чиқиб кетди. Шунда даврдаги бир йил: «У китоб ҳеч қачон йўқ, мен унинг номини эшитмаганман, аммо ўзини кўрмаганман, кўп қидириб ҳеч ердан толмаганман. Сиз, эҳтимол, бошқа китобни айтиётгандирсиз? Агар гапингиз рост бўлса, ҳозир шу китобни кўрсатсангиз, сизга 50 сўм тўлайман», деди.

Мен «Қисас анбиё»ни олиб чиқдим. Йилгит худди қимматбаху нарсани кўрган келди, китобни ҳайратланиб қўлга олди, варақлаб ўша асар эканлигига ишонч ҳоли қилгач, «Амаки, мана, 50 сўм», деб ҳамёнидан пул чиқарди.

Мен «Пулни олмайман, китобни сотмайман ҳам», дедим. «Йўқ демасангиз, бир йилгисини бор», деди йилгит. Сиз бу 50 сўмни олсангиз, Чунки мен қўйган шарҳини баъарингизга. Энди бошқа гап. Бир «домла» мен «Шу китобни топсам, сизга албатта кўрсатаман», деб ваъда бергандим. Шунинг учун уни менга бир кунга бериб турсангиз, мен ўша китобни китобни кўрсатаману кайтариб келтириб бераман».

Мен йилгитга ишониб, китобни бериб юбордим. Мана, ҳалигача на ўзи келди, на китобни бериб юборди...

Гап шу ерга етганида Музаффар Қори ақанинг бир сўзи билан суҳбат мавзуси ҳеч қим сезмаган ҳолда ўз йўналишини ўзгартirdи. У киши бироз пастроқ тошуб билан «Мен ўзини кўп ишлатган «домла» сўзининг маъносини суриштириб, келиб чиқишини ҳеч қайси китобдан тополмай қориман», дедилар. «Ушундан сўрамадингизми, тақсир, у шарҳингизнинг бўйича аччгина маълумотга эга-ку», деди ўтирганлардан бири. «Ушундан сўрамадингизми, тақсир, у шарҳингизнинг бўйича аччгина маълумотга эга-ку», деди ўтирганлардан бири.

— жавоб берди Музаффар Қори ака. — Ҳозирги айри ёшларнинг илми чуқур. Аммо «домла» сўзининг маъносини ўғлим ҳам ечиб бера олмади. Бир одамга шу саволини берсам, «Бу сўзнинг маъноси бор. Таърихда фалончи (бир киши-

қандай илми кишига ҳурмат билан мурожаат этиш формаси», деб ёзилган. Демак, лугатдаги матбуотлар бизнинг «мумий мулоҳазаларга мос келмади».

Энди домла сўзини келтириб чиқарган «домулла» сўзининг маънолари билан танишсам: лугатда «домулла» сўзи арабча деб кўрсатилган ва унинг уч кўл маъносини келтирилган: биринчиси — диний мактаб муаллими, иккинчиси — дуохонлик, иссиқ-совуқ қилиш билан шуғулланувчи шахс, учинчиси — сўлашув тилида ўрта ва олий мактаб ўқитувчиси, деб тушунтирилган.

Мен ҳаваскор шарҳшунос, кимё фанлари номзоиди Абдулбосит Қорабоевдан сўрадим:

«Домла сўзининг такрор такрор айтилиши орасида дилдан «дада-мулла» ибораси ҳам ўтди. Эҳтимол, домла сўзи «дада-мулла»дан келиб чиққан, деб ўзинга ўзим савол бера бошладим. Шу асосда бир қанча сўз ва мантиқларни таҳлил қилиб чиқдим. Натيجида домла сўзининг келиб чиқиши «дада-мулла» сўзидан эканлигига жуда кўп далиллар топиб, ишонч ҳоли қилдим. Фикрда қисланган сўзларнинг баъзилари мана булар: Ҳақимом — бу ҳозир жой, маҳалла маъноларида ишлатилган, аслида эса ўша жойда улуг тилшунос олим Ҳазрати имом Қоф-фол Шойий дафти этилган мақбара бўлгани учун мақбара атрофида маҳалла олимнинг номи билан «Ҳазрати имом» атала бошлаган. Бу қисқартирма бора-бора яна да қисқартириб «Ҳақимом»га айланган. Тошкент шаҳридаги жой ва маҳалла номлари бўлиши Ҳофизқўйи, Шайхонтовур, Ҳажимал сўзлари ҳам тарихий шахслар Ҳофиз Қўҳайи, Шайх Ҳо-ваид Тахур, Ҳожи Қамол номлардан келиб чиққанлигини мутахассислар билишади.

Эски мактаб ва мадраса ўқитувчилари домла дейилган маъно. Бу сўз ҳозирги кунда ўрта мактаб ва олий таълим соҳасидаги кишиларга, фан соҳасида ишловчи иш олиб борувчи кишиларга, устозларга нисбатан ҳам кенг қўлланилмоқда. Бу ҳаётий мантиқ ҳам домла сўзи бир кишининг исмидан эмас, умуман, «қўнғилидан ота», «или отаси», «илми ота» деган маъмуллар билан бириктирилган ҳам заворини дедил бўлиб туюлди менга. Халқнинг қунақли муомаласида «мулла», «ақамулла» ёки «мулла ака» сўзлари қатори «дада-мулла» ёки «мулла-дада» деган ибора ҳам учрайди. Бир вақтлар оналаримиз бу сўзларни ухлатаётган ёки йилганда овуттиш учун:

Ассалом,
Жийда, бодом,
Ҳали келадур
Мулла додам!
деб аллалар эдилар.

«Ўзбек тилининг изоҳли лугати»нинг 233-саҳифасида «Домла» — сўлашув тилида (огазани нутқда) қўлланиладиган сўз, ибора, ҳар-

фонида бўлган «дада-мулла» ибораси форсий шаклда пайдо бўлиб, қисқариб домла ёки домулла кўринишида фақат ўзбекча ва унга яқин туркий халқларда қабул қилинган, яъни бу шакл ўзгаришлар ва сўлашувда ишлатилиш жараёни туркий халқлар томонидан амалга оширилган. Шунинг учун «домла» ёки «домулла» сўзлари туркий халқларга, хусусан, ўзбекларга тегишли десак, хато бўлмайди. «Иборалардан сўз ясаи ёки сўзларнинг ўзини ихчамлаштириши лингвистикада тежаш принципи дейилади. — деб изоҳлайди профессор Алибек Рустамов. — Сўз ўртасида товушларнинг тушиб қолиши «тортилли» дейилади: Мухаммадин — Мадамани сираи.» («Сўз хусусида сўз», Тошкент, 1987 йил).

Тожиқларда ҳозирги кунда жонли ўзбекча тилда қўлланилувчи домла сўзи ўрта ва олий мактаб ўқитувчиларига нисбатан «муаллим» ёки «арбаб»дан ўқитувчи сўзи қўлланилади. «Домулла» сўзи қўлланилмайди. Бу ҳам «дада-мулла» ибораси, гарчи форсий шакли бўлса ҳам, ўзбекларнинг сўлашув тиллари таркибиде яратилганлигига далил бўлади. Шунингдек, русча-арабча лугатда ҳам домла сўзи учрамайди, преподаватель (яъни ўқитувчи, домла) сўзи — мудarris, муаллим, устоз деб берилган. Бу факт ҳам домла сўзи ўзбекчадаги дада сўзи асосида пайдо бўлганлигини

яна бир далилидир. Араб дунёси талабалари «домла» ўрнида «устоз»ни қўллашади.

Булардан ташқари, агар домлада ўзбекчага ўтган арабча сўз бўлганида, «Навоий асарлари лугати»да келтирилиши лозим эди. У лугатда домла ҳам, домла ҳам келтирилмаган.

...1987 йил охирида Қори ақани домла сўзининг келиб чиқишига асос бўлган деб тахмин қилинган тарихий шахс исмини қайта айтиб беришларини илтимос қилдим. Қори ака «Дада мулло» деб жавоб берди. Қоранинг, «дада» сўзи меннинг мулоҳазамда ҳам асосий, бу исмда ҳам исм бошида келади. Аммо катта фарқи ҳам бор: мулла сўзи

кўрсатилишига қўшилиш қийин.

ОИКРНИ БАНД ҚИЛГАН сўзининг маъноси ва келиб чиқишига тегишли мулоҳазалар ва маъноларнинг маълумотларини баъзи қудрат таҳлил қилиб, қўнғилидан мантиқий таскин топишига эришдик. Бирок бу жараёнда «до-мулла»нинг хитойча «до» — катта деб таълини қилиниши кимга тегишли эканлигини номаълум бўлиб қолди. Бу гапнинг ҳам тағига етиш зарурати туғилди. Чунки «до» — катта, мулла — ўқимшли, деган тафсири бир неча кишидан эшитдик. Демак, биз эътиборсиз қолдирмоқчи бўлган тафсир унчалик бе-

эътибор эмас, аксинча, ачча тарқалган талғи экан.

Шу мулоҳазалар билан Солиқ Қосимовга учрашиб, аниқ маълумот олиш йўлини туддим. У кишини Ғани Жаҳонгиров билан суҳбат асосида учратдим. Икковлар ҳам Боровков ва Бертелс ҳақида завқ-шавқ билан гапирди. Боровков Александр Константинович — рус шарҳшунос олими бўлиб, ўзбек тилида жуда тилиқ гапирар экан. Солиқ Қосимов ўша вақтда Боровковнинг аспиранти, Ғани Жаҳонгиров юқори курс талабаси бўлган.

Бертелс Евгений Эдуардович эса, асли даниялик бўлиб, Ленинградда туруб қолган экан. Ойлали аёли севиниб қолиб, унга уйланган, аёлининг эри уларни Ленинграддан бадарга қилдирган. Бертелс ўзини сургун қилдирган кишидан доимо миннатдор эканлигини айтган экан, чунки ўрта Осиёга келиб, ҳақиқий илм билан шуғулланиш менга nasib бўлди, дер экан.

«Профессор Боровков бизга биринчи дарсга кирганида биз уни танимаганмиз», деди Ғани ака. Дарса кўнғироқ бўлса-да, биз хонага кириб-чиқиб турардик. Бир маҳал деданг оламин келиб, профессор сўзларини кўпайтириб қонага қиринлар, деди. Қарасак, эгнига фу-файка, бошига русча эски кепка, оётига бутинка кийган, юқорисига пахтава ўраган одам кўнғирюкдан ачча илгари хонага кирди, печкага суняган қўйи нимандидур ўқиб турган экан...

Биз 1943—47 йиллари САГУ филология факультетининг биринчи битирувчилари бўлганмиз. Юқори курсда 4 киши ўқидик. Шунга қарамасдан, Боровков, Бертелс ва бошқа кўп дом-

НЕГА „ДОМЛА“ ДЕЙМИЗ?

ча-арабча лугатдан «домла»га маънодош сўзларни қараб беришни илтимос қилган эдим. У гапда «Огазани манбаларга кўра, домла сўзи «до-мулла»дан иборат бўлиб, катта муллага тўғри келади, деган фикрлар бор. Бу ўринда «до» хитойча «катта» деган сўздан олинган деб тушунтиришди, деб ёзди.

Абдулбоситнинг бу талқини дастлаб эътиборсиз қолдирдим. Чунки бу эҳтимолдан анча узоқ тахмин, деб ўйлагандим. Кейинчалик Абдулбосит келтирган хабарини таги чиқиб қолди. Тошкент Давлат дорилфунунининг тил-адабиёт факультетини 1948 йилда тугатган Абдувахоб Йўлдошевнинг гувоҳлик беришича, уларга дарс берган Солиқ Қосимовнинг аспирантлик вақтида рус шарҳшунос домлалардан бири (Бертелс ёки Боровков) ўз талабаларини «домла» деган сўзнинг маъносини сўраган. Талабалар саволига жавоб бера олмаганлар. Сўнгра ўша профессор «домла» сўзини ўзи тафсир қилган. Унинг айтишича, бу сўз «до» хитойча катта деган маънони билдиради. «Шундай талқин қилган киши асли ким эди, Боровковми ёки Бертелсми?» деган саволимга Абдувахоб ака «Аннинг ҳозирда Тил ва адабиёт институтини қизмат қилувчи Солиқ Қосимов айтишлари мумкин», деди.

Маълумки, хитой тили асосида сўз пайдо бўлиши ўзбекчада жуда кам учрайди. Бунинг устига, тарқалиш қўлами ва маъно хиллари энг кўп бўлган домла сўзининг хитойча асосида пайдо бўлиши эҳтимолдан жуда узоқ. Аммо шакл ўзгаришларидан хабарсиз кишига, агар у хитойчада «до» катта эканлигидан хабардор бўлса, бу сўзнинг ўзбекчага ўтганлиги шубҳасиз бўлиб кў-

биз қидираётган «домла»нинг домла тўғри шакли таркибда тўғри қўлланилади, «до» «домулла». «Мавлоно» сўзи «Ўзбек тилининг изоҳли лугати» 438-саҳифасида арабча деб белгилаб, му-сулломи Шарқда олим ва фойли кишилар, устозларни улуғлаб, уларнинг номларига қўшиб ишлатилган сўз деб тафсирланган. Навоий асарлари лугатида эса (345-саҳифа) «Мавлоно» сўзи арабча дейилиб, «мавланий»га қараган, деган қўрсатма бор. «Мавлавий» эса — эга, соҳиб маъноларини билдириши ёзилган.

Шундай қилиб, «Дада мулло» ибораси икки жиҳатдан домла (домулла) сўзининг асоси бўлмайдиган: биринчидан, биргина тарихий шахснинг исми ҳар қандай ўқимшли кишига нисбатан қўлланиб кетиши эҳтимолдан узоқ, иккинчидан, «Мавлоно» ва «мулла» сўзлари ўртасида фарқ бор.

Келтирилган, мулоҳаза ва таҳлиллар асосида қуйидаги хулосаларга келиш мумкин:

1. «Домла» жонли тилда ишлатилган сўз бўлиб, «бувада «домулла» кўринишида ёзилди ва ўқилди.
2. «Домулла» сўзи «до-мулла» иборасининг қисқарган до-мулла шакли бўлиб, унда «дада» сўзи унинг «до-да» кўринишидаги диалектал туридан олинган ва иккинчи «буғини» — «да» қисқарувчи қисм сифатида тушириб қолдирилган.
3. «Домла» сўзини пайдо қилган «до-мулла» ибораси шаклан форсий, мазмунан эса, унинг биринчи бўлаги туркий, иккинчиси арабий, муаллим сўзидан пайдо бўлган ўзбекча сўзидир. Шунинг учун уни арабий эмас, туркий сўз дейиш ўринли бўлади. Шуларни ҳисобга олган ҳолда «Ўзбек тилининг изоҳли лугати»да «домулла» сўзининг арабча деб

ларлар бизга тўғри дарс ўтишари эди.

Боровков жуда маданиятчи, кўп иш қилган, хусусан, 1921 йили ўзбек болалар ўқимларини тўллаб, нашр қилдирган азамат олим эди. Биз талабалардан «домла» сўзининг маъноси ҳақида қаноатланиб жавоб ололганмагач, ўзи бу сўзни шарҳлаб берган эди. «Ман-ло» — арабчада «Эй тенги йўқ одам», дегани. «Ло» — йўқ деган сўз. Арабларда хат ўқишни, ёзишни билувчиларни жуда қадрлаб, тенги йўқ одам деб таърифлашган экан. Ана шу «ман-ло»дан мулла сўзи пайдо бўлган экан. «Домулла» эса, катта илми одам дегани, «До» хитойча катта дегани. «Солиқ ака Боровковнинг фикрларини изоҳлаб бердилар:

— Боровков «домулла» сўзига хитойча қўшимчанинг кирдишида уйғурлар асосий рол ўйнаганлигини айтган эди. Аввал «до» сўзи уйғурларга ўтиб, сўнг ўзбекларга тарқалган. Шунинг учун бу сўз форсларда ҳам, арабларда ҳам, туркларда ҳам, татарларда ҳам йўқ, чунки улар уйғурлар билан бевосита мулоқотда бўлмаган, дер эди Боровков. Биз у кишини домла десак, «Мен катта мулламанми?» деб гурурланиб қўлиб қўярди.

Солиқ ака ва Ғани ака билан суҳбат мазмунини «домла» сўзини тафсир қилган киши профессор Боровков бўлиб чиқди. Биз учун арабчага ўзида «мулла» сўзи «мавлон»дан келиб чиқгани қўшимча маълумот бўлди. Бу таҳлилни тўғриликни арабшуносларга ҳавола қиламиз. Чунки бу жараён сўз пайдо бўлишининг яна бир поғона чуқур қатламга тааллуқли. Бизнинг «мулла» арабча сўзи эканлиги, «домла» сўзи бошқа халқлар — араблар, форслар, туркларда йўқ эканлиги ҳақиқий фикрларимиз бир хил бўлиб чиқди. Фақат фарқи биз «до» хитойча «катта эмас, ўзбекча «дада»нинг қисқариб ва ўзгарган шакли эканлигига таҳлил ва далиллар келтирдик.

Шоира Ойдин Ҳожиеванинг «ЎзАС»нинг 1989 йил 3 март сониде эълон қилинган «Рухимизда ёнган тушмасин» мақоласида у туғи-

либ-ўсган Бухоро вилоятининг Бустон қишлоғида яшовчи ҳар қил миллат кишиларининг соф ўзбекча, қишлоқ лаҳжасида сўзлашганлари ёдга олинган. Мақолада «Улар соф ўзбекча, қишлоқ лаҳжасида сўзлашар, онамини била «бийи-жон», бири «хомулла-жон» дейишарди», деган жумла ҳам бор. «Хомулла-жон» ибораси биз учун янглиш бўлиб, илгари ҳеч қимдан эшитмаган эдик. Демак, «мулла» сўзи Бухоро томонларда ўқимшли аёлларга нисбатан ҳам ишлатилар экан. Биз юқорида асос қилиб олган «мулла», «ака-мулла», «дада-мулла» сўзлари сиқиласига «хомулла» сўзини ҳам қўшиб лозим бўлади. Қўрилиб турибдики «домулла» сўзи Шарқий Туркистон, яъни уйғурларда хитойча «до» — катта сўзи таъсирида эмас, минг йиллар давомида бутун Марказий Осиё миқёсида юксак фан ва маданият ўчоғи ва маркази бўлиб келган Бухоро томонида дунёга келган «Дада-мулла»нинг тожикча услубда пайдо бўлиб, ўзбекларда тарқалганлиги ҳам Бухоро шароити усту табиий ва тўла мантиқ қасб этади, чунки Бухоро тожиклар ва ўзбеклар истиқомат қиладиган музофотлардан бири.

БУНДАН ТАШҚАРИ, «Навоий асарлари лугати»нинг 401-саҳифасида «муалло» сўзи арабча деб белгиланганини, юксак, баланд, аъло маъноларини билдиришини аниқлади. Ҳозирги кунда ҳам илми ёки хунард ҳар нарсани аниқ фаҳмлай олмайдиган, ҳар қил маъноларини аралаш-қурлаш гапирадиган кишига нисбатан «чаламулла» сўзи ишлатилади. «Мулла» дейилганда эса қишининг тўлиқ маълумотга эга бўлиши тушунилади. Демак, «мулло» сўзи арабча «муалло»дан «а» харфи қисқариб пайдо бўлган.

«Домла» ёки «домулло» сўзларининг асли «дада-муалло» бўлади, у ўзгаришлар натижасида «домла» шаклини олган, десак, хато бўлмас, деб ўйлаймиз.

Иноят ФАЙЗИЕВ

Рассом Т. Саъдуллаев, Алшпер Навоийнинг «Фарҳод ва Ширин» достонига ишлаган сурат

Абдулҳақим Шаръий Жузжоний

АЛШПЕР НАВОЙИНИ ЭЪЗОЗЛАБ

Туркий адабиётининг пероли қўшқ, ўзбек классик шеърининг асосчиси, улкан сибастмадор ҳамда давлат арбоби ҳазрати Амир Алшпер Навоий Афғонистон ўзбеклари ва бошқа халқлари томонидан бир ҳақиқий нисони, олиймадор шон сифатида қадрланиб келади, ҳаққоний равишда ҳурмат қилинади.

300 йилдан буён Ҳирот шаҳрида унинг абадий ётароми муҳлисларининг эътироғи ва шеърини шайдоларининг илҳом манбаи бўлиб келмоқда. Афғонистон ўзбеклари ва бошқа туркий халқлар унинг илми билан фархланганлар, у қолдирган ҳикмати сўзларини фанат туркий халқларини эмас, балки барча Марказий Осиё халқлари учун юксак манабат томон интилиш, бирдмликда дўстона яшаш савоблари деб билишарди.

Бундан икки йил муқаддам 1991 йили Амир Алшпер Навоий фарҳангий анжумани (маданий уюшмаси) иштирокида Афғонистон Филар академияси томонидан икки кунлик халқаро илмий симпозиум оғрали Навоий таваллуҳининг 550 йилгига Қобул шаҳрида тантанали нишонилди. Симпозиумда яқин олми ва адабиётшунослар қаторида ўзбекистонликларидан Абдурашид Абдуғафуров ва Асомаддин Уриновов, Тожикистон олимлари ҳам қатнашган эдилар. Байрам кунсавоби билан биринчи марта Афғонистонда Навоий «Хамса»ни араб алифбосида 2000 нускада нашр этилди ва Навоий тугилганига бағишлаб «Хамса»ни китоблар нашрдан чиқарилди.

Ҳазрати Навоийга Афғонистон халқларининг ҳурмати кўп сайини ошиб бормоқда, чунки, ушбу йил ҳам шароит оғир

ҳазрати Навоий ўзи яратган «Хамса»ни қўлга тутиб туриб, Ҳирот Жоий масжиди, Мозор Шарифдаги ҳазрати Алининг ҳашамати мақбараси, Сарпул дарёси устида қурилган катта кўприк манзараларига кўчур ва маъини бир таразда назар солмоқда эди.

Ундан кейинги кунларда байрам маросими Мозор Шариф шаҳрида давом эттирилиб, илмий симпозиумда турли шеърлар, илмий-таҳқиқий мақолалар, турли паёлар ўқиб билан Навоий хотира ва илмий мақоли эъзозланди.

Навоий 552 йилгига муносабат билан «Жузжоний», «Гу-рош», «Ойина Сарпул» қағазлари махсус сонлар чикариб, «Юлдаш» ва «Индон Ислом» газеталари билан бирга мақолаларга тўхта қилинди. Биз ушбу мақолада ҳурматли муштарийларни маъзур газеталарнинг махсус сонлари билан таништириб ўтмоқчимиз.

Журналист Абдушукр Навон бош муҳаррирликдаги ўзбек ва дарий тилларда чиқадиган «Жузжоний» газетасининг 1993 йил, 10 феврал сониде ҳар икки тилда Навоийга бағишлаб турли мақолалар ва шеърлар нашр этилган. Ҳаммадан аввал биринчи бетнинг тағида катта ҳарфлар билан босилган қуйидаги жумлат кўзга ташланади: ШОИР, ВУЮК ОЎЙИМ ВА СИЁСАТ АРВОБИ АМИР АЛШПЕР НАВОИИ 552 ЙИЛГИНИ ЭЪЗОЗЛАЙМИЗ. Газетанинг ушбу бети Навоийнинг тарихий портрети ва генерал А. Р. Дустум суварти билан безатилган. Бош мақолада «Навоий адабиёт ва фан буюми арабча сарлавҳаси остида Навоийнинг илмий, адабий қироби» филолиги, ўзбек классик адабиёт раинари соҳасида қилган хизматлари ҳақида қисқача маълумот берилди. Иккинчи бетда Х. Уйғун «Навоий ҳаёт ва фаолиятидан саҳифалар» уновни остида унинг кўнғирларли шахсияти, никодити ва сиёсий фаолияти борасида маълумот бериб, илова қилди: «Томму-таворик» муаллифи ёзишча, Навоий худо исмларининг сонига баробар, яъни минг бир буюқан хайр — хайри-манфаатли жойлар қуришини ниёт қилган экан, аммо у ўз ҳаёти жараёнида улардан фақат 366тасини қуришга муяссар бўлган.

Мақола муаллифи Афғонистон Шимолида унинг дастури билан қурилган биналардан ҳазрати Али қабрининг ҳашаматли биноси, Сарпул дарёси устида қурилган катта кўприк, Сарпул «дарран бани» сув омборини оғир этди.

Газетанинг иккинчи бети ҳам Навоий портрети билан безатилган. Бу бетда Навоий — Фойнидан форча ва ўзбекча иккига газал ҳамда М. Ҳалим Ериқиннинг «Навоий ва фольклор» сарлавҳали мақоласи берилди.

Учинчи бетда Х. Сеганнинг мақоласи нашр этилган. Муаллиф икки буюк шонир аро дўстона муносабатлардан мисоллар келтириб, дўстлик, самимиет ва ишонччи мақтайд.

Шу бетда боши биринчи бетда босилган Жузжон вилояти тилтолов ва кўлтур бошқармасининг қўлов паёми, Ашраф Азимий газали, Ҳафизий Жузжоний мустазади, М. Найм Подсорнинг «Навоий» уновли шеъри, М. Есин Ҳамроҳнинг «Янги чечаклар» уновли шеъри, туркман шоири А. М. Ишқининг Навоий газалига назираси нашр қилинган. Чунончи, Ҳамроҳнинг шеърида шундай эътиборли сатрлар бор:

Эй Навоий, кел бутун бул яхши даврларини кўр,
Барчаси Тарқой улдек шарди майдонларини кўр.
Оғтоби безавол эрдик адав водийсида,
Кел бутун бул янги-янг парвас афшонларини кўр.

Орауинг эрдк очилса, чечаклар бог аро,
Сен умид этган чиройлик богу бустонларини кўр.

Сарпул вилояти марнази — Сарпул шаҳрида журналист М. Ҳошим Маҳдум бош муҳаррирликда ўзбек ва дарий тилларида чиқадиган «Ойина Сарпул» газетасининг 4-нчи феврал сонининг биринчи ва тўртинчи бетларида Навоийнинг кўп қисми Навоий байрамига бағишланган бўлиб, унинг охирида катта ҳарфлар билан айлган қуйидаги ўзбекча жумла ибора диктатини ўз томонида тортади: КЎТЎЛ ВУДСИМ АМИР АЛШПЕР НАВОИИНИНГ 552 ЙИЛГИ!

Ўзбек тилида босилган «Улуг бобомиз сиёмос» уновли бош мақолада «Биз буюк мутафаккир, улуг бобомиз Амир Алшпер Навоий бешоуз эллик икки йилгига байрам қилиб туриб, нелажакда ҳам улусимизга топирилган ваъдаларни бажариш йўлида тағри талошдан муваффақиятлар тилаймиз» дейилди.

Газетанинг учинчи бетига нашр бўлган кичик маълумотномада Навоий асарларининг сони 31 жыл бўлиб, бошқа 7 асар ҳам унинг қаламига мансубдир деб айтилди.

Мақола охирида айтиб ўтиш кераки: биринчидан Афғонистон шимолий вилоятларида ўзбек тилида «Ю душ», ўзбек ва дарий тилларида нашр этилган «Ю жон», «Форб», «Ойина Сарпул» газеталари ва «Йиш» мақаласи ўнда ўзбекларни маданият ва аниқ ўзбек тили тарқатиш учун ташаббус қилган бўлиб, аниқ аниқ бўлдики, Сарпул гиниш кўприги унда «Жу жон кўприги» номи билан саот этилган экан.

Кўприк шаҳарининг шарий томони билан гарб томонини бир-бирига улаштириб туриб унинг устидан ўлаб енгил ва оғир машиналар ўтиб туради.

Ма

Истиқлол сатрлари

Рауф ПАРФИ

ИНОЯТУЛЛО

ТУРКИСТОН ЁДИ

МУСТАҚИЛ ЮРТ МАДҲИ

Нақадар узундир, оғирдир бу йўл,
Далалар ястаниб ётар кўк каби.
Тиллар хотирами осмон — чекки йўқ,
Тизгивас бу шиддат — кенглик асаби.

Бу кенгликда ўйлар мени гижимлар,
Ул ўз қоясиға сўраб келадир.
Қанча қочсанг шунча қилғай ҳужумлар,
Ҳў сингари хотирами тиладир!

Теграмда ич ҳаво — она Туркистон.
Ергаи тоғларини кўр ҳаққоним,
Бу майдон ичиди мени тўкилаган қон,
Менинг уни деи алган жоним.

Яна узоқларга чорлайдир мозий,
Ватан тўшучаси келар етаклаб
Айрилган, хўрланган улус овозин,
Шоирнинг бешиги айтар эртақлар.

Тосавий мақбари мунгаймиш марғур,
Тоғушга айланди ҳар бир гишт ранги.
«Дунё менинг деганлар...» инди келур,
«Қарнас қўшдек...» Қадим сўзлар жаранги.

«Елгон даво қилганлар...» сўзлар шоир,
«Оқин қаро қилганлар...» Айтнинг кимлар?!
Мақбара бошига йиқилар хоир,
Яна тоғуш: «Ҳаром еган қонимлар...»

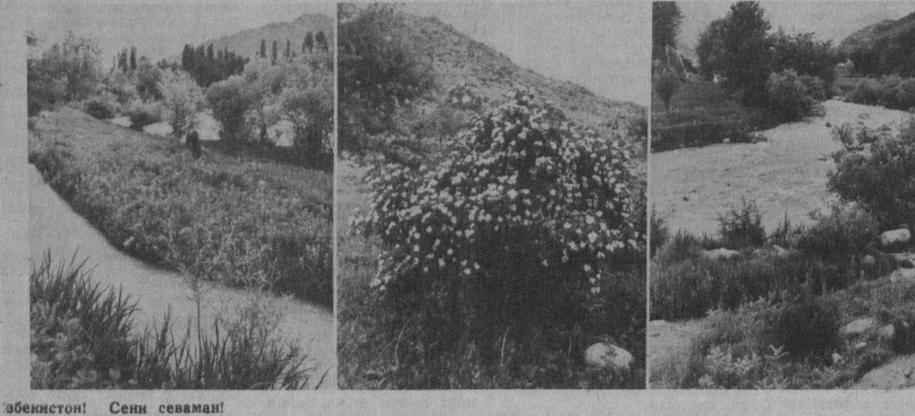
Парчин-парчин бўлди ёдим симлари,
Симлар — кўзларимга мил торган чизгу.
Утган улугларни эслайман барини,
Хотирот мазори Туркистон мангу.

Кеча содиқ ўғлинг Утди дунёдан,
Саҳий инсон эди, у шоир эди.
Савийлиб яшайди бир увар бада,
Кетабти, мен йиқилб бўлдим, деди.

Ингла эди, кўзим, сен ҳам йиқилб ол,
Тўйсина кўз ёшнинг бу туркий ситам,
Тўйсина, Ватан ёди чидар бемалол,
О, сабр дарахти қўтлур Туркистон.

Нақадар узундир, оғирдир бу йўл.

Мадҳига ярашарсан, мустақил Ўзбекистон!
Дил-у тилимда мадҳинг тинч, аҳил Ўзбекистон!
Шараф-шонинг муборак, бахт доҳил Ўзбекистон!
Имони бут, барчага очик, кенг Ўзбекистон!
Олам халқлари билан дўст ва тенг Ўзбекистон!
Дашт десам дашти ҳам бор, тоғ десам гўзал тоғи,
Хаттоки қумликлари ва жаннатмонанд боғи,
Тўрт тарафда қардоши, жондош, қондош ўртоғи.
Имони бут, барчага очик, кенг Ўзбекистон!
Олам халқлари билан дўст ва тенг Ўзбекистон!
Моҳирлигү закиблик халқини учун бўлган хос.
Қил, баҳор, ёз-у кизи шу Ватангинамга мос.
Бахтли инсон Ватанин севар чекис, беқис!
Имони бут, барчага очик, кенг Ўзбекистон!
Олам халқлари билан дўст ва тенг Ўзбекистон!
Ватан эрур Ватаним машҳур алломаларга —
Моҳир фану фалсафа ҳам шеърый комаларга,
Фаробий, Хоразмига, Улугбек, Верунига,
Имони бут, барчага очик, кенг Ўзбекистон!
Олам халқлари билан дўст ва тенг Ўзбекистон!
Хар эркак аёли шерорак, озоқ ўлкам,
Сарғарда Темур — отам, Тўмарис — азиз онам.
Тобелганин лаънатлаб шадман борар замонам.
Имони бут, барчага очик, кенг Ўзбекистон!
Олам халқлари билан дўст ва тенг Ўзбекистон!
Мустақиллиги Ватанга келди доволар оша,
Ардоқлини бу бахтинг заифу шайх тоша-тоша!
Кўрашлар қўрбонлари — мангу армон-андиша.
Имони бут, барчага очик, кенг Ўзбекистон!
Олам халқлари билан дўст ва тенг Ўзбекистон!
Олам халқлари билан дўст ва тенг Ўзбекистон!
Ватанарварлар номи дил тўрида ҳар доми!
Имони бут, барчага очик, кенг Ўзбекистон!
Олам халқлари билан дўст ва тенг Ўзбекистон!
Шоҳу амир, президент халқига содиқ бўлсин!
Доруғамиз овоза этган бахт ортиқ бўлсин!
Иноятулло мадҳи Ватанга тортиқ бўлсин!
Имони бут, барчага очик, кенг Ўзбекистон!
Олам халқлари билан дўст ва тенг Ўзбекистон!

Ўзбекистон! Сени севаман!

Асқад МУХТОР

КЎК ТОШ

МЕН ТОШМАН. КЎК ТОШ. Отим —
Яшми. Ун минг йиллардан бери кўрма-
ган тошман қолмади. Биров бошига кўра-
ди, биров сиртима мениб ўтиради, биров
тўрига қўяди, биров — гўрига. Юрмаган йўл-
ди, кўрмаган элим йўқ. Ер юзининг қайси
бир нуқтасида ётсам, менга-ку барибир, ле-
кин одамларга ҳайронман: тоғу тош демай,
дарёми-денгиз демай — дам дунёнинг у чек-
насиға, дам бу чекнасиға судраганлари-суд-
раган мени. Чиройли эканман, асил эканман,
шаффоф эканман, хўш, келиб томоша қила-
вер. Йўқ-да, меники бўлсин, дейди. Шу «Се-
ники-меники» деган фақат одамда бўлади,
назаримда — уруш-жанжал ҳам, кирғини
ҳам шундан, ўлими ҳам, кулфати ҳам.

Тағин, бунинг гуноҳини ўларидан соғит-
ди қилиш учун, менинг тўғримда муҳдиш афсо-
налар тўқинганини айтмайман!

Кейинги бир неча минг йил давомида-ку
Чин-Мочининг ҳашамати саройларини бе-
заб, анча тинч ўтирдим. У хоҳонинг қасри-
дан бу хоҳонинг саройига сурғалиб анча сай-
даланиб қолган бўлсам ҳам, бус-бутун эдим.
Биров жон бергани ҳам йўқ мени деб. Аммо,
бана энди. Чингиз дегани келатганин ту-
ман-туман лашкари билан дала-лаштин дуду
тўзганга чўлғаб. Мени деб келатганинми,
деман керак бўлсам, мана турирман-ку, кел, ол.
Нима қиласан бутун бир мулкати ўтга ту-
тиб, шаҳарларни кўека совириб, лан-лан лаш-
кари қириб, бегуноҳ элатларни қон-қора
қақшапти! Ераш!

Айтдим-ку, дунёнинг қайси чекнасида ё-
тсам — менга барибир, деб. Мана энди, та-
ниқ сўраб кетишайпти. Чин-Мочинда мени
муқаддас ҳисоблар эдилар, мана энди тинч-
лигим бузилиди, мени деб юзта от, уч юзта
навак овора. Кўп ўтмай, қумда судрайдис-
ган ёғоч чанага тушимди. Чунки устига ҳод-
га қўйиб мени лўқиллатиб олиб кетатган тўрт-
та фил кеча чекаси ўлиб қолди. Чўлга яра-
мас эканда жониворлар. Кейин тўртта туя
туғриқанга жойлаб қўришди, бўлмади, сира-
ғиб тўшиб қумга юмаладим. Олти навак
қайси босиб қолдим, ерга чалақдай ёпишиб жон
тўғришди шўринг қурғурлар. Бу воқеадан кей-
ин хоҳонинг ўзи яна тўрттасини эҳтиёт-
лигини учун қамчилаб ўлдирди. Энди мана
«чана»-даман. Эй, азиз жонини ялганган одам-
лар-ой... Мени-ку, минг йил чўт эмас, бу
туғроқларнинг умри ахир бир нафас. Ўйлаб
қўра-чи, қадрига етса-чи!

Мени жойимдан қўзганганин ўзи бир фа-
ултонатга дучор бўлади, бу афсонани, хали
қоқданишмайди, одамларнинг ўларди тўқиб чи-
қолган, ўларди шунга ишониванди ҳам. Асли
роҳат шундай, шекилли-да, неча марта сина-
қилманман, ўзим ҳам ишониб қолдим афсонага.
Йилқўл теккизишса хавотирланиб тураман. Лекин
ушадимлар... ҳамон жойимда тинч қўйишмай-
адан-да.

Ҳалиги Чингиз дегани ҳам мана мени не
кўраб билан олиб келиди-ю, ўзи, ўша афсонада
саясийлангандай, бекордан-бекор шамоллаб, тў-
мушатдан қаза қилди. Менинг Чин-Мочиндан
50 йовароуннаҳрга кўчиб олганим қолди.
Бери Бу ернинг хўжайини ҳам, унинг оти Чи-
га-сой эди, нафтини кўриб-кўрмай ўлиб кетди.
«Исдамлар буни ҳам менинг насофатимга йў-
мушди, албатта.

Н. 1 Инсон ўтмишдан сабоқ олмас экан-да. Ўша
бўйиғатойинг невариси яна менга қўл уриб,
бор тахшабда тахт қилиб устига миниб ўтирди.
дан... бунга ҳам ёрланганин йўқ. Очинг, тап-
маднинг ҳақимидан афсонада ҳам эмас, ҳам-
маднинг ҳақимидан оқиллигиндан. Ахир, Чин-
Мочин ҳоқонларини мени қайтиб олиб кетиш
нашқун не не хўйлан найранглар ишлаганимди,
мушқун не порая боқилар ваъда қилишмади,
тоқ радаги сотқиллик хивнатлар, қойиб бўлган,
ва тилиб кетган не не одамлар...
таши Ахир, менинг бўлгуси хўжайиним улуг
учунемур барига чек қўйди, очқуз урушқол-
ларин нафсини тийиб, бошини қўшиб, бир тоқ

остига жипслаштирди. Бу машғулотлар бил-
лан бўлиб, у зот менинг тақдиримни жилла
қўздан қочирдилар. Аммо бир доғишмади
набаралари қадримга етди. Мени тоғиб,
пойтахтга кўчириш учун махсус йўл солдир-
ди. Шикаст етмасин, деган-да. Кешдан Са-
марқандга дастлаб мен юрган ўша текис
йўл ҳали ҳам бор, балки қўргандирис.

Доншманда мени буюк босибнинг қабрига
қўйдирди. Мангулик тоза хўшим шу зотнинг
абдий шўҳратига монанд эди, бир неча юз
йил одамларга шу фикрни эслатиб, тинч ёт-
дим.

Афсус, улуглар ўлар экану, одамларнинг
бадшафслиги ўлмас экан. Ўзини жаҳонгир
ҳисоблаган ёвқур ҳумқдор. Нодиршоҳ яна
менга кўз тикди. Самарқанднинг бошқа ган-
жиналари билан бирга мени ҳам Махшадга
кўчириб олиб кетишни буюрди. Улуг зот қаб-
ридан қўриб... Аммо ўз амри ўз кўнглин
туғлула солди, менинг ҳақимдаги муҳдиш
афсона ёнига тушиб, ҳумқдор сўст кетди.
Кўрқоқ юрагига тасалли қилдириб, улуг Те-
мур хотирасига фотихлар ўқитиб, мени
пойтахт қасрида муқаддас тош деб эълон қи-
лишга ваъда бериб, ўз дилини овутиди. Бир-
қун, у барибир, қўрқоқ бир ўғри эди. Дилидаги
ҳадик ҳаловатини олди. Авлиёларнинг арвоқ-
лари, соҳибқироннинг қўриқларига қабри, мақ-
бара найранглари тушларига кириб, баданин
совуқ тер босиб ўйғониб кетарди. Қўрқу-
дан телба бўлишига сал қолганда ахир мени
Самарқандга қайтариб, ўрнимга қўйишга
фармон берди. Яна сафар, яна судра-судра.
Йўл азобидан дарз кетган кўним, Нодиршоҳ-
ни ўз одамлари сўйиб қўйибди, деган гап
тарқалди. Буни ҳам одамлар, нолжон, менинг
касофатимдан қўрилар.

Шундан кейин қабр тепасида яна бир неча
аср тинч қўйишди. Сағанда ястаниб ётиш
мен учун янглик эмас, ётавердим. Мақбара
муҳташам, ҳамшира гавжум, тўда-тўда бўлиб
дунёнинг ҳар чекнасида келиб зиёрат қи-
лишди. Муноқб бўғти-да, келиб кўриш мумкин
бўлганда кейин, сеники-меники қилиб талаш-
ди, қўпорши, бузиш, урушиш на ҳожати!
Юқорида айтдим-ку, Ер юзининг қайси нуқ-
тасида ётиш менинг учун барибир, деб.

Шундай қилиб, одамларга эс кирибди, деб
бамалилхотир ётсам, э-воҳ, надоматлар бўл-
синки...

Бир кун яна келиб қолдишди... Бу сафар
улар кўпчилик эди, на афсонага, на қисматга,
на худого, на арвоҳга ишонидан одамлар.
Келишиди, бемилосиз, қўлларига мисрангу
чўки олишди.

Улар ҳали... эртасига жаҳон бўйлаб қонли
кириги бошланганин, тўрт йил давомида эл-
лик миллиондан ортиқ инсон ер тишларини
билшмас эди.

Бу 1941 йилнинг 21 июни эди-да. Ҳали та-
рихнинг энг фожевати тоғи отмаган эди.

ЖИНИ

САИДУМАРНИ ОЛТИ-ЕТТИ ЙИЛДАН бери кўрганим йўқ эди. Кабобхонада бир ярим соатча ўтириб, мириқиб гапладик. Мақтабдошлардан бири қизини узатибди, би-рининг ўғли асардан қайтибди, фалончи бо-ро, жойи жаннатдан бўлур, Утган йили куз-да том босиб қаза қилибди, фалончи келинчи бўлса кини боласининг устига... Ичкилиб, бир дунё хабар, нақ бориб келгандай бўлдим қишлоққа. Яхши-ёмон танишлар қатори. Ҳа-лим домлани сўраб қолдим.

Авал турли хил «нэм»-лар исанжасида мустақиллик, эркинлик, озодлик, миллат, Ватан деган сўзларни айтиш-га кўрайдик. Уларни дили-миз тўбига қўйгандик. Бу сўзларни авайлаб, ёзозлаб сақлардик, улар бизнинг ҳа-ётимизни ич-ичдан нурлан-тириб турарди.

Энди бу сўзларни овоз чи-кариб айтишга ўргандик. Ишасин истиқлол! — дей-миз. Бевоз эмас, халқимиз мустақиллигига эга бўлди, ўзлигига қайта бошлади. Ўз эркинми ўзимизда. Тилимиз-дан кишалар тушди. Энди фақат истиқлол кўп сўзлар-да кўмилиб қолмабди, асл моҳиятини унутмабди!

Телеойнага тикиламан, радиого қўлоқ тутаман, га-зеталар саҳифаларини ва-рақлайман. Ҳаммасининг ба-ри мустақиллик фикр-хаёли билан тўлиб-тошган. Муста-қиллик — қандай ширин, қандай қувончли сўз! Шу қувончларданми, баъзан ҳовлиқиб: «Биз бир неча асрлардан, минглаб йиллар-дан бери зулм шаробини ичиб келдик. Ўз давлатимиз йўқ эди», деган сўзларни айтиб юборувчилар ҳам то-пишмоқда. Тўғри, бир халқ бо-шида 130 йиллик мустақил-лик остидаги бир кун, бир дақиқа ҳам халқ учун ар-даб туюлиши, минг йиллар-дай кўриниши мумкин. Ай-ниқса, истиқлол бахтидан масрур бўлган авлод учун мустақиллик дуври тарихи узун ва зулмат даври кўри-ниши табиий. Лекин нима бўлганда ҳам, тарихда биз-нинг ўз давлатимиз ва дав-латчилик йўлими бўлган.

Уни унуттига ҳақимиз йўқ. Шу учун луғатимизда қайта-тирилган истиқлол, муста-қиллик деган улуг сўзларга йўл бошидаёқ ёлгонлар ара-лашмаслиги, улар муболага-лар, турли хил ҳавойи гап-лар издиҳомида кўмилиб қол-маслиги керак.

Замин нега айланади? Ҳаёт қачон пайдо бўлган? Улар қаердан бошланади?

Узоқ йиллар маънавий то-мондангина эмас, моддий жи-ҳатдан ҳам оч, юпун яшаб келдик. Коммунизм деган хаёлий қасрни қуриш орзу-миз бўлди. Социалистик жа-миятда бирор жузъий соци-ал ўзгариш бўй берса, энди қорнимиз тўядиган, устимиз бут бўладиган кунлар кел-ди, деб ўйладик. Охир-оқи-батда қўлга киритилган мус-тақиллигини фақат моддий

Яхшилик ва ёмонлик ўртаси-даги курашнинг янги борми? Юрак қатига пайдо бў-лади ва нафрат қандай пайдо бў-лади? Дунёда бу каби жаво-би келмаётган саволлар кўп. Энди биз учун булар ёнига яна янгиларни қўши-ди: «Мустақиллик нимадан бошланади? Инсон ўз ҳақи-қий эркинлигига қандай қи-либ эриша олади? Истиқлол қалбларимизга етиб бора олдиими?»

Камол МАТЕКУБОВ

ИСКАНЖАЛАРДАН ҚУТУЛАЁТГАН ҲАЁТ

Бутун барча ахборот во-ситалари орқали қилма-хил маълумотлардан хабардор бўлмоқдамиз. Лекин инсон феъли шундайки у ҳамшира янада кўпроқ янгиликларни билсам, хабардор бўлсам, дейди. Бизда ҳали ишонч-сизлик касали ҳам йўқ эмас. Чунки янги ўтмишимиздаги ёлгон, алдов, рўёлар ми-яизига ана шу ишончсизлик-ни михлаб ташлаган. Ундан бирдангина қутулмоқ қийин. Эндиликда мустақиллигимизнинг асосий вазифа-ларидан бири халқимизга бор ҳақиқатларни етказмоқ, ун-да сўнган ишончини ўйғотмоқ-дир. Ахир, истиқлол — ҳа-қиқат деман!

Узоқ йиллар маънавий то-мондангина эмас, моддий жи-ҳатдан ҳам оч, юпун яшаб келдик. Коммунизм деган хаёлий қасрни қуриш орзу-миз бўлди. Социалистик жа-миятда бирор жузъий соци-ал ўзгариш бўй берса, энди қорнимиз тўядиган, устимиз бут бўладиган кунлар кел-ди, деб ўйладик. Охир-оқи-батда қўлга киритилган мус-тақиллигини фақат моддий

тўқинчилик манбаи, қорни-мизни тўйдирадиган айём-деб кўтиб олганлар ҳам бў-ди...

Мустақиллик ҳаётимиз-даги имкониятларнинггина эмас, қалбимиздаги ожиз-ликларни, вужудимиздаги танбалликларни ҳам бўй-рост намоён қилмоқда. Биз эса баъзан ожизлик ва тан-

Камол МАТЕКУБОВ

ИСКАНЖАЛАРДАН ҚУТУЛАЁТГАН ҲАЁТ

баликларимизни яшириб, уларни ҳаётимиздаги имкон-сизликлар даражасида кўрс-атишга интиляямиз. Маса-дан, олимлардан бири суҳ-батда «Мен... Қўрғонни ка-рийми шу пайтгача ўнги ол-малим, бунга Шўролар ту-зуми айбдор», дейди. Ёни мактабда ишлайдиган усто-лардан бири «Тарихимизни яхши билмасдан умрим ўт-ди, бунинг сабабчиси соци-алистик тузум», дея муноса-бат билдиради.

Тўғри, бир қарашда жа-мият айбдордек, Қўрғон ўқитилмади, тарихимиз хо-лислик билан ёзилмади. Би-роқ чуқурроқ назар ташлай-лик, ахир, уларни ўқимаган-ми, билмаганми, уларнинг учун кўпроқ ўзимиз айбдор эмас-ми? Айттайлик, олимга

Сюжетсиз ҳикоялар

— Ҳа... ҳам кенг таъриф. Кечирасиз, си-зни жинни деб ўйлаш ҳаёлимга ҳам келгани йўқ. Бу — узоқ авлодлар учун бўлса керак, ҳўнаҳой?

— Узоқ, жуда узоқ авлодлар учун, — де-ди домла тежинланди. — Уэр, мен сени ба-зиларга ўхшатмоқчи эмас эдим, қайтага, мени тушунишга аминман. Биласан, дунё-да ҳеч нарса абдий эмас. Фақат сўз, ёзув узоқ яшайди... Сўз, ёзув бўлмаганда биз, ма-салан, қадим дунё қиёфаси ҳақида тасаввурга ҳам эга бўлмадик.

— Қадим юнон эсласин...

— Баракалла!

— Лекин, домла... Мана, чунончи, эшак... Унга ярим дафтар бағишласиз...

Ҳалим домла жилмайиб, нималаридир эс-лади чоғи, дам ўтиб, давом этди:

— Бунинг... Хрушчев даврида, ёлгонда, бу жониворларга қирон келиб... ҳамма кўраси-дан даштга, саҳрога ҳайдавориб, жуда хўр қилишганди. Ўша кунлари ёлгонман. Бил-асани, иним, Ер юзида мамонтлар яшаган вақтда бир селга ўхшаган азимат қалмақка ҳафсалга қилиб уларнинг таърифини қозоғга туширданга эди...

— У замоналар қозғоз, ёзув бўлмаган-да.

— Ҳўзир эса бори Мамонт таърифи ёзил-магани учун ҳўзир олимлар унинг бир сунги топилса қатта китоб ёзишайпти. Ўз тахмин-лари учун фан доктори уноғини олишайпти. Илжори бори экан, дунёда авлодлар учун ҳар нарсанинг таърифи қилиши керак, деб ўй-лайман. Мана, ҳўзирги ёшларнинг ҳаммаси ҳам Қўзон араванинг қандай бўлганини билмавермайдилар. Минг йил ўтиб, ҳўзирги «Ки-гулининг қандайлигини ким биларкан, айто-ласанми?»

— Ҳа, минг йилда кўп нарса ўзгарди, кўп нарса инсон йўқолиб, кўп янгиликлар...

— Минг йилни айтсан, ёзувчи иним. Мана «Қорақалпоқ қиссаси» деган китобинг бор-а?

— Ҳа.

— Ушани ёлганга неча йил бўлди?

— 25—30 йил бўлгандир.

— Ана! Унда сен Мўйноқ кўчаларида ту-риб денгиз тўққинлари, чағалай галадар, теплоход гулоқлари ҳақида гапирсан. Қўн-ғуротдан бошланган қамишзорлар, дўшақ кўлар, жинглик чанакларни, тўқайлардан ўтадиган кема йўллари ҳақида ёзсан. Шу кўла Қўнғурот, Мўйноқ болалари кўз ило-метр нарида денгиз, ҳаёт денгиз ҳам эмас, шўр ботқоқлар борлигини эшитибгина бил-дилар! Қиссанинг ўзиб ҳўзир бўладилар. Ватан армонини бир нарсанинг таърифи бутун бир тарихий-маданий қатламни қайта очиб учун қатла бўлиши мумкин. Магнит лентаси, микрофот, компютер даври келаят-ти. Бола «перо» нима деб сўрайди. Ҳоз патн билан доҳиёна китоблар битилган замоналар унинг учун эртақ.

— Сизнинг режангизга қўра... бутун бор-лиқни таърифлаб чиқиш керак... бу, кечира-си, эртақдан балтар, утоғичу, домла?

— Бунинг жиннилик деб баҳоланганинга хурсандман. Утоғичу эса, то амалга ошмагун-чагина утоғичу бўлади.

— Бунинг биздан кейин ҳам нимлардир да-вом этилар, демакчиэиз?

— Худди шундай. Энг муҳими — бошлаш. Кейин бориб... балки шу билан махсус шугу-лланадиган уюшма, эҳтимом, бутун бир акаде-мия пайдо бўлар...

Бунга мен ўзим ҳам қизиқиб қолди, суҳ-батни мароқ билан қувватлай бошладим.

— Домла... Назаримда, бу ишнинг бир қис-ми бакарилган ҳам: барча тиллардаги сўз-ликлар, қомуслар... уларни бир жойга туп-лаш... ё «Эзагу китоб»га қўшиш, жамлаш...

— Балли...

— Лекин, домла... ахир тиллар ҳам бориб-бориб ўзгарди, йўқолиб кетди. «Ўзлик тил-лар» деган тушунча бор.

— Гап шунда-да... Ҳалим домла ўйга толди. Умиласиз, асабий... назаримда, сал... мўр ботқоқлар борлигини эшитибгина бил-дилар! Қиссанинг ўзиб ҳўзир бўладилар. Ватан армонини бир нарсанинг таърифи бутун бир тарихий-маданий қатламни қайта очиб учун қатла бўлиши мумкин. Магнит лентаси, микрофот, компютер даври келаят-ти. Бола «перо» нима деб сўрайди. Ҳоз патн билан доҳиёна китоблар битилган замоналар унинг учун эртақ.

— Сизнинг режангизга қўра... бутун бор-лиқни таърифлаб чиқиш керак... бу, кечира-си, эртақдан балтар, утоғичу, домла?

— Бунинг жиннилик деб баҳоланганинга хурсандман. Утоғичу эса, то амалга ошмагун-чагина утоғичу бўлади.

— Бунинг биздан кейин ҳам нимлардир да-вом этилар, демакчиэиз?

— Худди шундай. Энг муҳими — бошлаш. Кейин бориб... балки шу билан махсус шугу-лланадиган уюшма, эҳтимом, бутун бир акаде-мия пайдо бўлар...

Бунга мен ўзим ҳам қизиқиб қолди, суҳ-батни мароқ билан қувватлай бошладим.

— Домла... Назаримда, бу ишнинг бир қис-ми бакарилган ҳам: барча тиллардаги сўз-ликлар, қомуслар... уларни бир жойга туп-лаш... ё «Эзагу китоб»га қўшиш, жамлаш...

— Балли...

— Лекин, домла... ахир тиллар ҳам бориб-бориб ўзгарди, йўқолиб кетди. «Ўзлик тил-лар» деган тушунча бор.

— Гап шунда-да... Ҳалим домла ўйга толди. Умиласиз, асабий... назаримда, сал... мўр ботқоқлар борлигини эшитибгина бил-дилар! Қиссанинг ўзиб ҳўзир бўладилар. Ватан армонини бир нарсанинг таърифи бутун бир тарихий-маданий қатламни қайта очиб учун қатла бўлиши мумкин. Магнит лентаси, микрофот, компютер даври келаят-ти. Бола «перо» нима деб сўрайди. Ҳоз патн билан доҳиёна китоблар битилган замоналар унинг учун эртақ.

Kyrgyzstan

ЙИРИК ОЛИМ ВА УСТОЗ

Узбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби, тарих фанлари доктори, профессор Ҳамид Зиёев 70 ёшга тулди.

У бутун кун-гайратини ва умрини тарих фанининг долзарб масалаларини ўрганишга бағишлади. Салкам 50 йилдики, Узбекистон Фанлар академиясининг Тарих институтида узлуксиз ишлаб келмоқда. Бу даргоҳда илмий ходим, бўлим раҳбари, институт директорининг илмий ишлар бўйича ўринбосари лавозимларида хизмат қилди.

Ҳамид Зиёевнинг илмий фаолияти кўп қиррали ва самаралидир. У Урта Осиё, Шарқий Туркистон ва Россия тарихига бағишланган кўпбадди илмий ишлар муаллифлигида. 1953 йил Россия Фанлар академиясининг Шарқшунослик институтида «Шарқий Туркистонда 1826 йилги халқ қўзғолони» мавзусида номзодлик, 1964 йил эса Тошкентда «Урта Осиё ва Сибирь (XVI—XIX асрлар)» мавзуси бўйича докторлик диссертацияларини ёқлади.

Олим фаолиятида XVI—XX аср бошларида Урта Осиёнинг Ингирма йилдан ортиқ вақт ичида Тарих институти директорининг илмий ишлар бўйича ўринбосари лавозиминда ишлаган кезларида илмий-тадқиқот ишларини ва малакали илмий мутахассислар тайёрлашнинг юқори поғонага кўтариш учун куч-қувватини, билимининг аванди. Унинг бевосита қатнашганда тўрт жиллик «Узбекистон ССР тарихини, бир жиллик «Узбекистон ССР тарихини, «Самарқанд тарихини, «Бухоро тарихини», «Андижон тарихини», «Қўқон тарихини» ва бошқа катта асарлар тайёрланиб, чоп этилди.

Ҳамид Зиёев «Узбекистон ССР тарихининг 1-, 3-, 4-жилдлари таҳрир қилинган мавзуси, 2-жилднинг масъул муҳарриридир. Умуман олганда, 50дан ортиқ асарлар таҳрир қилинган ва малакали илмий мутахассислар тайёрлашнинг юқори поғонага кўтариш учун куч-қувватини, билимининг аванди. Унинг бевосита қатнашганда тўрт жиллик «Узбекистон ССР тарихини, бир жиллик «Узбекистон ССР тарихини, «Самарқанд тарихини, «Бухоро тарихини», «Андижон тарихини», «Қўқон тарихини» ва бошқа катта асарлар тайёрланиб, чоп этилди.

Ҳамид Зиёев «Узбекистон ССР тарихининг 1-, 3-, 4-жилдлари таҳрир қилинган мавзуси, 2-жилднинг масъул муҳарриридир. Умуман олганда, 50дан ортиқ асарлар таҳрир қилинган ва малакали илмий мутахассислар тайёрлашнинг юқори поғонага кўтариш учун куч-қувватини, билимининг аванди. Унинг бевосита қатнашганда тўрт жиллик «Узбекистон ССР тарихини, бир жиллик «Узбекистон ССР тарихини, «Самарқанд тарихини, «Бухоро тарихини», «Андижон тарихини», «Қўқон тарихини» ва бошқа катта асарлар тайёрланиб, чоп этилди.

Ҳамид Зиёев «Узбекистон ССР тарихининг 1-, 3-, 4-жилдлари таҳрир қилинган мавзуси, 2-жилднинг масъул муҳарриридир. Умуман олганда, 50дан ортиқ асарлар таҳрир қилинган ва малакали илмий мутахассислар тайёрлашнинг юқори поғонага кўтариш учун куч-қувватини, билимининг аванди. Унинг бевосита қатнашганда тўрт жиллик «Узбекистон ССР тарихини, бир жиллик «Узбекистон ССР тарихини, «Самарқанд тарихини, «Бухоро тарихини», «Андижон тарихини», «Қўқон тарихини» ва бошқа катта асарлар тайёрланиб, чоп этилди.

Ҳамид Зиёев «Узбекистон ССР тарихининг 1-, 3-, 4-жилдлари таҳрир қилинган мавзуси, 2-жилднинг масъул муҳарриридир. Умуман олганда, 50дан ортиқ асарлар таҳрир қилинган ва малакали илмий мутахассислар тайёрлашнинг юқори поғонага кўтариш учун куч-қувватини, билимининг аванди. Унинг бевосита қатнашганда тўрт жиллик «Узбекистон ССР тарихини, бир жиллик «Узбекистон ССР тарихини, «Самарқанд тарихини, «Бухоро тарихини», «Андижон тарихини», «Қўқон тарихини» ва бошқа катта асарлар тайёрланиб, чоп этилди.

Ҳамид Зиёев «Узбекистон ССР тарихининг 1-, 3-, 4-жилдлари таҳрир қилинган мавзуси, 2-жилднинг масъул муҳарриридир. Умуман олганда, 50дан ортиқ асарлар таҳрир қилинган ва малакали илмий мутахассислар тайёрлашнинг юқори поғонага кўтариш учун куч-қувватини, билимининг аванди. Унинг бевосита қатнашганда тўрт жиллик «Узбекистон ССР тарихини, бир жиллик «Узбекистон ССР тарихини, «Самарқанд тарихини, «Бухоро тарихини», «Андижон тарихини», «Қўқон тарихини» ва бошқа катта асарлар тайёрланиб, чоп этилди.

Ҳамид Зиёев «Узбекистон ССР тарихининг 1-, 3-, 4-жилдлари таҳрир қилинган мавзуси, 2-жилднинг масъул муҳарриридир. Умуман олганда, 50дан ортиқ асарлар таҳрир қилинган ва малакали илмий мутахассислар тайёрлашнинг юқори поғонага кўтариш учун куч-қувватини, билимининг аванди. Унинг бевосита қатнашганда тўрт жиллик «Узбекистон ССР тарихини, бир жиллик «Узбекистон ССР тарихини, «Самарқанд тарихини, «Бухоро тарихини», «Андижон тарихини», «Қўқон тарихини» ва бошқа катта асарлар тайёрланиб, чоп этилди.

Ҳамид Зиёев «Узбекистон ССР тарихининг 1-, 3-, 4-жилдлари таҳрир қилинган мавзуси, 2-жилднинг масъул муҳарриридир. Умуман олганда, 50дан ортиқ асарлар таҳрир қилинган ва малакали илмий мутахассислар тайёрлашнинг юқори поғонага кўтариш учун куч-қувватини, билимининг аванди. Унинг бевосита қатнашганда тўрт жиллик «Узбекистон ССР тарихини, бир жиллик «Узбекистон ССР тарихини, «Самарқанд тарихини, «Бухоро тарихини», «Андижон тарихини», «Қўқон тарихини» ва бошқа катта асарлар тайёрланиб, чоп этилди.

Ҳамид Зиёев «Узбекистон ССР тарихининг 1-, 3-, 4-жилдлари таҳрир қилинган мавзуси, 2-жилднинг масъул муҳарриридир. Умуман олганда, 50дан ортиқ асарлар таҳрир қилинган ва малакали илмий мутахассислар тайёрлашнинг юқори поғонага кўтариш учун куч-қувватини, билимининг аванди. Унинг бевосита қатнашганда тўрт жиллик «Узбекистон ССР тарихини, бир жиллик «Узбекистон ССР тарихини, «Самарқанд тарихини, «Бухоро тарихини», «Андижон тарихини», «Қўқон тарихини» ва бошқа катта асарлар тайёрланиб, чоп этилди.

Шуни алоҳида қайд этиш лозимки, Котибнинг Худойёрхонга хайрхоҳлик билан ёзилган ва ўз дарининг энг нуфузли илмий наشريда чоп этиш лозим қўрилган бу муҳаммас коммунистлик мафкура кишиани шун туғишга мажбур бўлган ўзбек адабиётшунослигида менсимай ўтилди, унга мурожаат қилинган бир-икки ҳолларда эса, асоссиз равишда салбий баҳоланди.

Коммунистик мафкура зугуми узил-кесил барбод бўлган, Ўзбекистонимиз ҳақиқий мустанликланик эришган ҳозирги эрини замонда бошқа қадриятларимиз қаторида Худойёрхон ҳақидаги қизиқарли асарлардан бўлиши Котиб муҳаммаснинг ҳам ўз ҳақиқий ағаларига қайтариши ва ўҳақдаги баъзи янги мулоҳазаларни айтиш зарур деб ўйсоблайми. Мухтарам ўқувчиларни аввало муҳаммаснинг тўла матни билан таништироқчимиз:

Мулла Саддиқ КОТИБ

Муслимонлар, биродарлар, биза қайдоқ замон ўлди? Худойёрхонни айрилди, уни ҳақари ямон ўлди. Тўшб бизларга қулфат, гаир шарҳум шодмон ўлди, Шарнат бўстони гулсониюна базон ўлди, Бу ҳасратдин динбатнеша аҳли ҳазор қон ўлди. Худойёрхон эди бизга ҳама аждоди келган қон, Шукҳу салтанат бирда барис ўтариб даврон, Ҳазина ҳам дафина, кўб яроғ-жабулў йиғиб қандон, Ҳама қилма шўҳрат еткурўб то Руи яла Хўқон, Бу Фарғона элига неча йиллар ҳужрон ўлди.

Бу хонга бир вазира хос Исо авлиб эрди, Қурағра босалоҳият, вале боғин қаро эрди, Ҳама мусид шароратнешаларга мўхтадо эрди, Олб хон қилғин, қар ишн қилса хон ризо эрди, Фақир аҳлига шафқат айламай, ноҳеброн ўлди.

Қирб хон ёнига бир неча бидъат ошкор этти, Бу шун мақриш хон билмай, ўзи бидъатта ёр этти, Васниқ навохў айлаб, Мустафо шаръини хор этти, Йиғиб, ҳеч кимга бермай лў-ҳазина бешумор этти, Сипоҳ ила раъият қолни хон ҳазратон ўлди.

Яна Оғробоқ қабчоғдин эрди бир вазира хос, Иқони эрдилар жулма вазиралар ичра ҳосудхос, Ҳукумат тошфурўб хон икисига, айлабон илхос, Буларга эътиҳод айлаб, турўб хон ўзлари бехос, Алардин беихолат фитналлар охир аён ўлди.

Ваногоҳ икисини ўз қонларидин ўз ўтүрдилар, Ҳиёнат неша айлаб фитналик роҳига юрдилар, Бу хон фарзанди Насриддинни эўр айлаб нетүрдилар, Ҳаёли хон ила ўз чоғида давлатини сурдилар, Деҳилар: то тиркизмиз бизга давлат жойидон ўлди.

Намак ҳаққин, икисини, соҳамасдин жомдилар қўзини, Қилб хон ўзгани хон, қайтариб ўз хонидин юзини, Бояиб лашкар иқони қўлғина, бир қилдилар сўзини, Худойёрхон қочиб анда, Хўжаанда одиллар ўзини, Ато тахтига Насриддин ўтурди, янни хон ўлди.

Қўруғ: ул қўрнамак шум Авлибни, бўлди мингбоши, Яна Оғробоқни урус урушига черикбоши, Севандилар бу ишқа ақли йўб мардумини бешони, Фасоҳат аҳли кетти, муғаб деб қўлди ич-тоши, Ҳалақ ислома етгай деб қорғонга қўла қон ўлди.

Бу икни қўрнамак шум қилмагон ишқа уруб кўб лоф, Вақодинларда айлаб, ҳеч уруш қилмай, ўзи авсоф, Деҳилар: рубурў бўлғач ўрис қайлини қилурмиш соф, Бу ялгон шўҳратини ёниб жаҳонга Қўфдин то Қоф, Бу лоф ичра Абу муслин киби соҳибқарон ўлди.

Ваногоҳ хасм бўлди ўз ичидин, бор экан тақдир, Қилб бир неча мақру ҳийдалар кўб айлади таъбир, Неча ҳарб айлади, муҷча ривоже бўлмада таъбир, Мадоро айлади охир анга сарф айлабон таъбир, Уруш бирла муви дафъ айлакан хонга гумон ўлди, Ҳазина очти келган танган тиллоға чоғларини, Чинарлардин хазинадин ҳисоба йўб саночларини, Йиғиб лоф уруғчидан хон тополмай қорни оғларини, Алан боғлаб кўториб туз-байроқлар, яғочларини, Урус молжин олурмиш, деб Хўжаанд қорн разон ўлди.

Урус салоти чиғти бош ўлуб анга гуьоринот, Уруш майдонин соз ўлди, қани жағ қилғучи шотар, Қўруғ, олди йироққа ўзалари лоф уруғчи ботар, Ҳатар хавфи билан жағт ўлмади ҳеч қансада хотир, Муслимон аҳлига шеҳат ўшал қун бегарон ўлди, Малак еткурмади Оғробоқни, жанг аҳли кўб шонини, Йироғ ерда урушмасдин ўшал турғонга қочти, Урус салоти шонурди: муслимон жойидин ошти, Урус дарёга ташлаб кўб ишн, дарё қўлаб-тошти, Урус дарёга ташлаб кўб ишн, дарё қўлаб-тошти, Қочиб айдиб қолмади, бир етми қирғонга тоғилар, Пўлтоҳон от қўлоб, ақисея, оин хон қўтардилар, Урусча: рубурў келмай, ҳама хилвақта чоғилар, Қишн қўрса, ани: «саи бучи», деб ялбора сўйдилар, Бу бўғхон бирла ноҳақ қон тўқиди, неча хон ўлди.

Аҳлири бу иков ислоҳ аҳли бошига этти, Хўжаанд тахти бўзудди, амаллатар ўз аҳлига ўтти, Бу икни қўрнамак шум нечалар бирла: Сивир кетти, Қано нянда ўноса, ҳақ ани ўзга қўратти, Аҳлири ўа бўлиси бирла расвоий жаҳон ўлди, Буларга татбиот қилгон бир Маҳмадини тарбуз, Яна эрди бирини Зуффарбек ўсурў қўнеуа, Бирини эрди фажажл қўрнамак Турдилани тўнгуз, Фасоҳу фиди курган белибат фирқан бегуа, Барис мажн шайтон тийри лавнатга ишпош ўлди, Азналар ноимлол бадхўдарлар бўлдилар хўррам, Муслимонлар аро бир-бирга шафқатини этиб бархам, Бу икни қўрнамак бир ерда ором олмасун бир дам, Шукр, алхамдулиллаҳ, аҳли исломдур ҳама дилжам, Бу икни қўрнамакни ҳолғача бир достон ўлди, Бу бузрук ҳодиса таърихи амлока зарар бўлди, Ҳатар оиларга етти-у урус соқиб зафар бўлди, Гурбна қўрнамаклар, ҳоли бир-бирдин ботар бўлди, Мусофир ҳар вилоятда, гадокек дарбадар бўлди, Ватанин орау айлаб, ишн оқу фиғон бўлди, Будар иқомия сўзлар, кўб эрур гар айласан тафсил, Барини кужоғиш этмас бу муҳаммас, тоқисун таъвил, Сухан гуфторини назм ила келтурса тонар тақвил, Бу сўзни назм алфонга Котиб айлади таъвил, Худойёрхон дилсўзлик учун сўзлар баён ўлди.

ЎЗ МИСРАДАН ИБОРАТ БУ САЛМОҚЛИ муҳаммасини ўқир эканми, Худойёрхон ҳўкморлигининг охири даврида ва хон тахтдан ағдарилганидан сўнг Қўқон хонлигинда рўй берган фожиялар, бу фожияларнинг бош айландирлари қилмишлари тўғрисида халқ бошга келган фалокатлар охири, ҳалол, синчон муаррих асарларида сийрати кўз олдида гавдаланади. Исо авлиб ҳамда Абдурахмон оғробоқнинг хос ваазирлик лавозимдан фойдаланиб эл-юртга қилган кекис хиянатларини, аниқ шарт-шароитини ҳисобга олмай, ақисларча иш тутганликларини қаттиқ қоралаган муаллиф, Пўлтоҳон номи билан Қўқон тахтига даъвогар бўлиб чиққан фирибгар аслида «бир етим кирғиз» эшонини, уни Исо авлиб билан Оғробоқни алақайис қанадан тоғи тахтига ўғирганликларини ҳам эл-юртга ошкор қилди. Аниқ вақтида Худойёрхоннинг ўғли Насриддинбек вироасилини тўғрисида бу икни хиянатларнинг раъйига юриб, отаси ўзинга хон бўлиб, ўз умрига ўзи завола бўлганлиги ҳам шокр Котибнинг эътиборидан четда қолмади.

Муҳаммаснинг бош қисмида Худойёрхон қисматига қаттиқ ачинган муаллиф унинг Исо авлиб ва Оғробоқни қийдаларига алайиб, «васиқа мансўх айлаб, Мустафо шаръини хор этгани»лиги, мол-дунёга ҳире қўйиб «бешумор пуд хазина» йиғилганини хон фожиясининг неғизин эканлиги ҳусусида ҳам қомил ислоҳ билан мулоҳаза юрилади. Муҳаммас бандларидан бирода айтилган «васиқа мансўх айлаб» фожиаси Худойёрхондан фуқароларнинг қаттиқ ахағарчилигини олиб келган эди. Гап шунданки, ўз ваазирларининг ўта баднафслик билан тутган йўллари юриб, Худойёрхон Қўқон хонлиги ҳўдуида вафот этган ҳар қандай кишидан қолган меросдан унинг ворислари қаторида ўзига ҳам бир улўш бўлишни қонунаштиради фирмойини чиқарган эди. Бу фирмойини Тошкентга еттиб келгач, уни ислолаш учун Қўшбеги ҳўзурига қа-қўрилган шаҳарнинг бош қўзиси Шарифхўжа унга қўз югуртиргач, «Худойёрхон кун тугаб қолти-да», дея улўқ-тириб юборганлиги, бу «беодоб»лиги учун хон томонидан лириин равишда энг таҳдирли ўлимга ҳўкм қилинганлиги, бу ҳўкмадан қайтоса қаландархўжа орқали барвақт хабар топган қўзи қалон Бухорога қочиб, олти-етти йил сарсон-саргардон кезиб хон сақлаб қолганлиги «Фурқат йўлларига» китобимизда (44—45 бетлар) баён этилган эди. Котиб муҳаммаси ана шу фактни яна бир марта тасдиқлайди.

пайга тушиб, унга махсус изоҳ ҳам ёзиб берган. Изоҳдан Фурқатнинг Қўқон хонлигининг охири даврида рўй берган воқеаларга, бу воқеалар иштирокчиларига муносабатда Котиб билан ҳамфикр, ҳаммаслан эканлиги маълум бўлади.

Фурқат Котиб муҳаммаси юзасидан амалга оширилган ишлар билан кечлиб қолмади. Унинг ўзи ҳам шу мавзуда махсус муҳаммас ёзиб, уни ҳўлди Котиб асарини эълон қилганган нашрда чоп этилишига муваффақ бўлди. «Муҳаммас Муҳаммад Худойёрхон тилидан» деб номланган бу асар ҳам Россия Археология жамияти Шарқшунослик бўлими Аҳборотининг 1893—94 йилги Санкционини сонда русча сўзма-сўз таржимаси билан биргаликда босилиб чиққан. Асар нашрига ёзган кириш сўзида Н. Остроумов бундай дейди: «Бу шеър Худойёрхоннинг вафотидан кейин ёзилган ва менга 1890 йил 3 июнда топширилган». Фурқат таржимадан ҳўлдан маълумки, ўша 1890 йил 3 июн кунини у Н. Остроумов директор бўлган Тошкент эрлар гимназиясида акт мажлисида қатнашган. Шу воқеа ҳақида машҳур «Акт мажлиси ҳусусида» асарини ёзиб, бир ой чамаси вақт ўтгач, «Туркистон вилоятининг газети»да эълон қилдирган эди.

Фурқатнинг Худойёрхон ҳақидаги муҳаммаси ҳам Котиб муҳаммаси каби замонанинг катта ҳўфдилари томонидан қўшиқ қилиб айтилиб, халқ орасида тез машҳур бўлиб кетган эди. Чунонки, Н. Остроумов бу икни асар Петербургда чоп этилишидан икки-уч йил аввал, яъни 1891 йил июл ойининг охирида Қўқонга берганида, Қамолхўжа қозининг уиндаги зифатда Фурқат махсус муваҳш-ҳўа бағишлаган дўсти Қимрхон Ҳақимбоев Худойёрхон

Шариф ЮСУПОВ, профессор

ХУДОЁРХОН ВА ФУРҚАТ

ҳақидаги бу марсияларни қўшиқ қилиб айтганлигини ўз қўндаликларига қайд этиб қолдирган.

Фурқатнинг бу муҳаммаси Котиб муҳаммаси билан бир мавзуда эканига қарамай, кўп жиҳатлардан тафовут қилди. Аввало, Котиб асарини муаллиф тилидан ёзилган бўлса, Фурқатнинг Худойёрхонини ўз тилидан битилган. Ана шу тафовутнинг ўзи ҳар икни муаллифининг таъсир объектига ўзига хос равишда ёндашушини таъқозо этган. Натигада биринчи муҳаммасида Исо авлиб, Оғробоқни сингари бош ваазирларнинг хиянатларини, уларга ишонган хон ношарий ишларга йўл қўйганлиги асосий масалалардан бири сифатида қаламага олинса, иккинчи муҳаммас Худойёрхон тилидан битилганлиги сабабли муаллиф юқоридagi номларни ҳам, хоннинг ношарий ишлар-

ТАРИХ ВА ТАҚИР

ри ҳақидаги ўта қўнғилсиз гапларни ҳам асарга киритиш лозим деб топмади. Яна бир жиҳдлий тафовут шунданки, Худойёрхон тоғ-тахти заволга урашишни Котиб хон атрофидаги амалдорларнинг хиянати, ўғли Насриддинхоннинг даққалиги, бошқаларнинг ноҳўлликларидан деб билса, Фурқат бу ишларнинг бош сабаби хоннинг маънаватпарастлиги, ҳашаматга ортинча ҳире қўйганлиги, фуқаро тиркичилиги гамини емаганлигидан деб изоҳлаётгандек бўлади. Шу тариқа Котиб Худойёрхоннинг маънаватпарастлиги, ҳашаматга ортинча ҳире қўйганлиги, фуқаро тиркичилиги гамини емаганлигидан деб изоҳлаётгандек бўлади. Шу тариқа Котиб Худойёрхоннинг маънаватпарастлиги, ҳашаматга ортинча ҳире қўйганлиги, фуқаро тиркичилиги гамини емаганлигидан деб изоҳлаётгандек бўлади.

ФУРҚАТ ХУДОЁРХОН ҲАҚИДАГИ мавзунини юқоридан дақир юритилган муҳаммасдан олдин ҳам, кейин ҳам қайта-қайта қаламага олган. Тошкентдан чет элга қўнаб кетиш олдидан тугаллаган, «Туркистон вилоятининг газети»нинг 1891 йилги ўн сонига эълон қилинган «Хўжаандлик шоир Зокирхон Фурқатнинг аҳволоти» номли машҳур насрий асарига Фурқат бу мавзунини янада батафсилроқ, ўзи қўрган ва гувоҳ бўлган ҳаётий воқеалар орқали қўрсади. Шуниси ҳам бори, улкан ўзбек маърифатпарвари бу асарига Қўқон хонлигининг сўнгги ҳақ-таларидида халқ қалбига оғир асорат қолдирган воқеалар ҳақида ёза туриб: «Бу арода уч кун ўтуб иккичўна ва кирғизия лашқари Хўжаанд вилоятига дохил ўлуб; кўб талотублар бўлдики, батафсил баёни бошқа китобимизда зикр тобондур», дейди. Бас, маълум бўладики, Фурқат «Аҳволот»дан илгари ўз она юртидаги талотублар батафсил баён қилинган бошқа китоб ҳам ёзиб тугатган бўлиб, у ҳали тадқиқотчилар қўлига тушган эмас. Балки архивда, балки бирор илхосламнинг босидада сақланиб ётгандур. Маъбодо, бу ноёб қўндама топилса, чоп этилиб, ҳақиқий ағаларига етказилса, илмий истифодага кириптилса, нақадар улўш иш бўлур эди.

Энди «Аҳволот»га қайтайлик. Уйда, жумладан, қўйилганларни ўқийми: «Сайид Муҳаммад Худойёрхонини, ул аср Фарғона музофотига ҳўкмор эрди, анинг фирмойини бирла мадрасаларга таътилома келди. Расм бўлурки, мезон ояндин бошлаб тақсид бўлду. Топилуб илмлар атрофи аянобдин келиб мадрасаларга, масжидларда истиқомат қилди, дарс ўқуйдулар ва бошқа ерлардин ҳам келиб, мадрасаларда ҳўжра сотиб олуб, тақсид қилдулар. Хар ҳафта тўрт кунда дарс ўқулду. Чунонки, шанба, якшанба, дўшанба, сешанба кўнлар. Ваъда уч кун мутолаа ва тақрир қилдулар. Чунонки, чоршанба, паншанба, жума кўнлар. Бу тариқад олти ой мулдатинин, оғробоқ ҳамал буркидин тулў қилур, тақсид таъмом улўб, хондин таътилома чиқадур. Анда ул толаби илмлар мураҳхас ўлуб, бошқа тиркичилик ишларига машғул бўлурлар... Ваногоҳ фалакни лўз-баттареким, жаҳон босидада кўб филталарини мот қилди ва шоқларин салтанат о-тидин пиёда қилгондур ва неча гулруҳлар руҳини мазаалат тупроғидин губоролуд айлаб, фарзинимсол қакрафторларга иқбол бергандур, кўб бошларин иқол айлади. Қирғизия ва иккичўна жомаоларинини, тавобети Хўжаанд эрдилар, намахўрлик риоятини пос тутмай, муҳолифат қўсини навозишга кетурдилар. Андек замонда Андижон вилоятинини, Сайид Насриддинбек ном Худойёрхоннинг валиҳад фарзанди анда қўқонини билиштиқол эрди, ани зердаст айлаб, ўзаларига подшоҳ айладилар. Ва неча кун ул шарҳарда туруб, сипоҳийлик асосларини жамъ айлаб, Хўжаанд азиматига мутарасид бўлдилар. Бу хабари фасодасар Худойёрхон ҳазратига етушиб, ҳайрат мақомида қолди. Алғараз ул мусуду муфаттин қавмлар фитнасидин танг ўлуб, ихрождин ўзга чора тобади... Лоқарам русия давлатини ўзига паноҳ айлаб, Тошкент вилоятига мутаважжиҳ ўлди. Ул вақт тарихи ҳижрий бир минг икки юз тўқсон ўр эрди, мутубоқи тарихи Исавийини, бир минг сўксин юз етмиш олтидур... Алқисса, мамлакат саоти мушавважга мубаддал ўлуб, толаби илмлар ҳар тарафга мутафариққа ўлуб, голиба ҳўнарқа саб ихтирў айлаб кетдилар... Бу арода бир муҷча замон ўтуб, Хўжаанд музафоти Русия давлатига тааллуқ топти» («Туркистон вилоятининг газети», 1891 йил 8 апрел, 14-ва 13 апрел).

Фурқат «Аҳволот»да берган бу маълумотлар ўқувчини кўп нарсалар ҳақида уйланга мажбур қилади, унда янги-янги фикрлар тугдирди. Аввало, Худойёрхон Қўқон хонлиги шўҳулидаги барча мадрасалар фаолияти билан шахсан шўғулланганлиги ҳақидаги маълумот. У кўп ўш йиллар ҳўр мобайида қўлганимизга қўйиб келганларидек, Худойёрхон чаласавод ҳўкмор эмаслигини, хон атрофида Ибн Сино, Афлотунга ўхшаш олимлар бўлганлигини тасдиқлайди. Яна шуниси эътиборга лойиқ. Фурқат тасвирлари, Худойёрхон Қўқондан қочиб келган мўлжалар бўлиши билан қўқон мадрасаларига қайтиб, толаби илмлар ҳўлди. Иккинчи маълумот Қўқон хонлиги тахтининг валиҳад хўсболанган Насриддинбекнинг падари муҳолифлари билан тил бириктириб, унинг устига қўшин тортиб келиши ва бундай хиянатни ҳеч қачон ҳўлига келтирмаган Худойёрхоннинг ҳайрат мақомида қўлишига тегишли. Ал қасосуд миналҳақ янада қаранғи, гамилар гиж-гижлашига учиб, отасини эъанди ёвузроқ дўшман — Туркистон генерал-губернаторидан нажот сўраб боришга мажбур қилган Насриддинбекнинг ўзи ҳам ҳа демай Худойёрхон қисматига шерик бўлди: у ҳам отаси каби фон Кауфман ҳўзурига, Тошкентга қочиб келди ва отаси кетидан Владимирга сургунга жўнатилди, ёш умрига ўша ерларда қирон келди.

ЯНА БИР МАЪЛУМОТ ХУДОЁРХОННИНГ Петербург ва Тошкентдан мадад қўлиб хонтамаъ бўлиши масаласига алоқадорлиги, унга кенроқ тўхталиб ўтиш зарурати сезилди. Хон ўзини Қўқон тахтига қайта тиклашда Туркистон генерал-губернаторига умид боғлаши учун, сиртдан қараганда, етарли асос бордек эди. Фон Кауфман Ташкентга энг юқори лавозимга тайинланганидан кейин Александр Панин йўл-йўриқларига таяниб, гўё Россия императори ўзига чегарадо дўст мамлакатларда хонларнинг тоғ-тахтига қилинадиган ҳар қандай ички таҳдидларга беварқ қарамайди, уларни шартта кесиб ташлайди, дея қайта-қайта расмий мактублар юборган эди. Бу вадаларга ишонган Худойёрхон бутун фаолиятида оқ пошбо ва генерал-губернаторга ёқадиган йўл тутишга интилар, бу йўлда ҳар қандай андишани йириштириб қўйган пайтлари ҳам бўларди. Масалан, Бухоро амири зулмига қарши бош кўтариб, амрига ёрдамга борган ўрис қўшинларига зарбалар берган Шаҳрисабз ҳўкморлари Жўрабек билан Бобобек танг аҳволга тушиб, Худойёрхондан мадад сўраб берганида, ўзининг жўмард ҳаммиллат биродарларини фон Кауфманга туқтин сифатида жўнатиб қўйган ҳам бўларди. Масалан, Бухоро амири зулмига қарши бош кўтариб, амрига ёрдамга борган ўрис қўшинларига зарбалар берган Шаҳрисабз ҳўкморлари Жўрабек билан Бобобек танг аҳволга тушиб, Худойёрхондан мадад сўраб берганида, ўзининг жўмард ҳаммиллат биродарларини фон Кауфманга туқтин сифатида жўнатиб қўйган ҳам бўларди. Масалан, Бухоро амири зулмига қарши бош кўтариб, амрига ёрдамга борган ўрис қўшинларига зарбалар берган Шаҳрисабз ҳўкморлари Жўрабек билан Бобобек танг аҳволга тушиб, Худойёрхондан мадад сўраб берганида, ўзининг жўмард ҳаммиллат биродарларини фон Кауфманга туқтин сифатида жўнатиб қўйган ҳам бўларди.

Аслида бир хўл сана қўрсаатилган ҳар иккала маълумот ҳам ҳотодир. Чўқи синхрон жаъвалдаги қатъий ва аниқ ҳисобларга қўра, ҳижрий 1293 йил мелодий 1876 йилнинг 28 январидан бошлаб, 1877 йилнинг 16 январига қалдар даврон этган. «Туркистанские ведомости» эса ўзининг 1875 йил 5 августдаги 31-сонидеги «28 июлда Насриддин хон қилб сайланди ва ўз заҳоти шу ҳусусида ёзма равишда маълум қилди... Соибқ Қўқон хонига Хўжаанддан Тошкентга қўчиш тақлиф қилинди», деб ёзган.

Бундан ташқари қўлаб архив материалларида ва маҳаллий матбуот саҳифаларида Худойёрхон ўша қўнларда Хўжаанддан Тошкентга келиб, 8 августда Кауфман ҳўзурида бўлганли

ОЛТИМИНЧИ ИЙЛАР, талабалик давримизда... туга, ўзи яхши кўрган Янги билан отасининг зулмидан...

Итасангиз, тиз чўжайин оёғингизга, Сизга, буюк қалб инсон, улуг мунажжим!

Сиз оданга ўхшайсиз одам эмассиз, Ахир, ҳар бир жуфт оёғи, жуфт қўли махлуқ.

Орадан кўп ўтмай доғла қабо қилдилар. Шукур Бурҳон чарчагани ёни бошча сабабдими...

Сени кўрдим ва янгитдан яшарди кўнглим, Гўё энди умрим мангу, йўл гўё ўлим.

Сиз дилимга нур бердингиз, умригиза маъно, Дунёдаги инсонларни, ҳодисаларни...

Собиқ совет адабиёти ва санъатида атоқли фожий асарларни Шекспир асарларига нисбатан...

Улугбек эса, оддий сultonга эмас, ўзининг айтишича: Мен сultonлар ўртасида бўлдим...

Улугбек билан Шайхзода даҳолари муштарак бўлиб кетганини айтмасам бўлмайди...

САНЪАТ

Улугбек буюк бобосининг: «Куч — алоқадор» деган шioriга амал қилган адолатли сulton.

Улугбек билан Шайхзода даҳолари муштарак бўлиб кетганини айтмасам бўлмайди...

Улугбек билан Шайхзода даҳолари муштарак бўлиб кетганини айтмасам бўлмайди...

Улугбек билан Шайхзода даҳолари муштарак бўлиб кетганини айтмасам бўлмайди...

Улугбек билан Шайхзода даҳолари муштарак бўлиб кетганини айтмасам бўлмайди...

Улугбек билан Шайхзода даҳолари муштарак бўлиб кетганини айтмасам бўлмайди...

Улугбек билан Шайхзода даҳолари муштарак бўлиб кетганини айтмасам бўлмайди...

Улугбек билан Шайхзода даҳолари муштарак бўлиб кетганини айтмасам бўлмайди...

Улугбек билан Шайхзода даҳолари муштарак бўлиб кетганини айтмасам бўлмайди...

Улугбек билан Шайхзода даҳолари муштарак бўлиб кетганини айтмасам бўлмайди...

Улугбек билан Шайхзода даҳолари муштарак бўлиб кетганини айтмасам бўлмайди...

Улугбек билан Шайхзода даҳолари муштарак бўлиб кетганини айтмасам бўлмайди...

Улугбек билан Шайхзода даҳолари муштарак бўлиб кетганини айтмасам бўлмайди...

Улугбек билан Шайхзода даҳолари муштарак бўлиб кетганини айтмасам бўлмайди...

Улугбек билан Шайхзода даҳолари муштарак бўлиб кетганини айтмасам бўлмайди...

Улугбек билан Шайхзода даҳолари муштарак бўлиб кетганини айтмасам бўлмайди...

Улугбек билан Шайхзода даҳолари муштарак бўлиб кетганини айтмасам бўлмайди...

Улугбек билан Шайхзода даҳолари муштарак бўлиб кетганини айтмасам бўлмайди...

Улугбек билан Шайхзода даҳолари муштарак бўлиб кетганини айтмасам бўлмайди...

Улугбек билан Шайхзода даҳолари муштарак бўлиб кетганини айтмасам бўлмайди...

Улугбек билан Шайхзода даҳолари муштарак бўлиб кетганини айтмасам бўлмайди...

Янги инъат билан ёлгон — жиноят эмас, айниқса у — ишқ кўйида айтилган бўлса...

Бўғотни нима? Ғайриликнинг қорғонини, Ийманини, хижолатдан қолдири бети.

Аваллуки, илм кўриш халққа элтишда Тўшунлар тилда айтиш маромигизни,

Ғарчи у «бу дунёнинг енг улуг зоти» бўлса ҳам, оғир дамда буюк соҳибқирон бобосининг измисиз иш кўришга жазм этмайди.

Томинида оқар аман Темирнинг қони, Наёса олиб турган шахрим — бобом пойтахти.

Мен Янанинг садафларини, Адам дурларини, Ҳиндистоннинг тўтларини, Бадахшон лаълини,

Миротдаги Юсуфнинг эрлар жамолини... Зинр этмасангиз БҒОҒ БҒУЛИБ ҚОЛАРДИ ҒАЗАЛ

Қалогидо олиб келган эмас-ку ахир! деганида, ўз қаҳрамони ёнида турган, тарихимиз ва сиеъатни ниҳоятда яхши билган мутафаккир ватанпарвар Шайхзода бутун буй-басти билан қаршимизда намоян бўлмайди!

Саройда Гавҳаршодбегим кўр тўкиб ўтирибди ва салтанат ишларини тахлил қилипти, Орақдан — ҳарам томондан кўп эшитилди. Шунда Гавҳаршодбегим мана бундай дейди:

Ҳой, қаҳналар, тўхтагинлар ўша ғинони, Муслимнинг ҳаромлигини билмайсанларми?

Талқинлар

БЕДИЛ ДЕЙДИКИ...

Мирзо Абдулқодир Бедил Шарқнинг буюк мутафаккири шoirи. Бедил 1644 мелодий йили Ҳиндистоннинг Бангол вилояти, Путия Азимободда дунёга келган ва 1721 йили оламдан ўтган. Биз кўйида унинг ашiorларидан намуналар берилиши. Намуналарни Қироний Қаҳҳорона тайёрлаган.

Ҳар кужо бутхона нақши суварати тақдиринг оростанд. Ҳар кужо гум гаит раҳ сарманзили оростанд. Ҳар кужо гум гаит раҳ сарманзили оростанд. Ҳар кужо гум гаит раҳ сарманзили оростанд.

Ҳар кужо гум гаит раҳ сарманзили оростанд. Ҳар кужо гум гаит раҳ сарманзили оростанд. Ҳар кужо гум гаит раҳ сарманзили оростанд. Ҳар кужо гум гаит раҳ сарманзили оростанд.

Ҳар кужо гум гаит раҳ сарманзили оростанд. Ҳар кужо гум гаит раҳ сарманзили оростанд. Ҳар кужо гум гаит раҳ сарманзили оростанд. Ҳар кужо гум гаит раҳ сарманзили оростанд.

Ҳар кужо гум гаит раҳ сарманзили оростанд. Ҳар кужо гум гаит раҳ сарманзили оростанд. Ҳар кужо гум гаит раҳ сарманзили оростанд. Ҳар кужо гум гаит раҳ сарманзили оростанд.

Ҳар кужо гум гаит раҳ сарманзили оростанд. Ҳар кужо гум гаит раҳ сарманзили оростанд. Ҳар кужо гум гаит раҳ сарманзили оростанд. Ҳар кужо гум гаит раҳ сарманзили оростанд.

Ҳар кужо гум гаит раҳ сарманзили оростанд. Ҳар кужо гум гаит раҳ сарманзили оростанд. Ҳар кужо гум гаит раҳ сарманзили оростанд. Ҳар кужо гум гаит раҳ сарманзили оростанд.

Ҳар кужо гум гаит раҳ сарманзили оростанд. Ҳар кужо гум гаит раҳ сарманзили оростанд. Ҳар кужо гум гаит раҳ сарманзили оростанд. Ҳар кужо гум гаит раҳ сарманзили оростанд.

ЎЗБЕК ВА ЯПОН ТИЛЛАРИ ЯҚИН

ЯПОНИЯЛИК ТАРИХЧИ ДОКТОР КҶМАЦУ ХИСАО БИЛАН СУҲБАТ

Қадимдан Машриқу Мағрибни бoғланган Буюк йпак йўли Ўзбекистон ҳудуди орқали ўтиб, халқимиза шўҳратини кўп юртларга, жумладан Японияга ҳам етказиб келган ва у жойларда амалий қизиқиш уйғотган.

Ўзбекистонга туркий тилининг тарихи, иқтисодий, тили ва маданияти масалалари Токио шаҳридаги Нихон, Токай, Сока, Ваэда каби хуСУСИЙ ва давлат университетларида, Киото ва Осакадаги қатор тадиқот марказларида жиддий ўрганилмоқда. Профессорлар К. Каго, М. Ямаучи, Ш. Куваима, Э. Мано асарлари юқорида кўрсатилган масалаларга бағишланган.

Осака чет тиллар институтининг катта илмий ходими Кўмацу Итару томонидан яратилган «Японлар учун ўзбек тили» (1978 йилда), «Ўзбекча-японча луғат» (1982 йилда), «Японча-ўзбекча суғлашмич» (1985 йилда) китоблари алоҳида диққатга сазовордир. Лекин япониялик ўзбекшуносларнинг кўпгина тадиқотлари натижалари бизга деярли етиб келмаган ва келг жомоатчилигиниз эътиборидан четда қолмоқда.

Япония Улканизга Туркистоннинг XIX аср охири ва XX аср тарихи билан самарали шугулланиб келётган япон тадиқотчиларидан бири, Токио университетининг адабиёт бўлими катта илмий ходими Кўмацу Хисао тадиқот буюрған эди. Кўйида жомоатчи муҳбиримизнинг доктр Кўмацу билан Ватанимиз тарихининг кам ўрганилган ва долларб муаммолари бўйича қилган мулоқоти билан танишмасан.

Ўзбекчада Туркия туркийс кўпроқ, назаримда, Ўзбек тилини яхши билмоқ учун тег бўлмаса ярим йил Ўзбекистонда ашмоқ керак.

Мен Токио давлат университетини шарқ тиллари бўлимини 1977 йилда тугатганман.

Ўзбек тилига бағишлаб мақола ҳам ёзган экансиз? — Дарҳақиқат, шундай. У «Асахи» ҳафталик журналинда 1991 йили босилди.

Ўзбек тилини ўрганишда япон тилининг грамматикаси бир-бирларига жуда яқиндир, Япон тилига энг яқин тиллар туркий тиллар деб биламан.

Ўзбек тилини ўрганишда қанақа адабиётларга таянгансиз? — Мен асосан АҚШда чиққан китоблардан фойдаландим.

Сенсей (инзоҳ; домла сўзининг японча айтилиши), айтинчи, сиз нима сабабдан Туркистон тарихидаги XIX аср охири ва XX аср бошлари воқеаларини ўрганишни танлагансиз? — Туркистоннинг янги тарихи кам ўрганилган тарихдир. Совет даврида асосан рус тилида жуда кўп китоблар чиққан. Аммо улардаги нуқтан назар, менимча, тўғри эмас эди. Масалан, рус асарларининг Туркистонни қилиши ерлик халқ учун прогрессив аҳамиятга эга бўлди, деган гаплар асосини, Туркистон тарихини билмоқ учун мумкин қадар шун эрдиги мусулмонларнинг баган тарихларини ўқимоқ керак ва уларни бошқа материаллар билан қисламоқ лозим. Совет даврида Туркистон тарихи тўғри ўрганилмагандин, мен бу ишта ўзининг вазифам деб иришидим. Худода шунд, сизлардаги мустақилликдан кейин ўзбек явуичи ҳамда олимларининг мен билан айна фикрда эналитини билиб жуда хурсанд бўлдим.

Кейинги вақтларда қандай тадиқотлар билан машғулсиз? — Қозир мен Фитратнинг икюди ҳақида тадиқот қилмоқдам. Келгуси йил бу хуСУСИЯ бир китоб чиқаришмоқчиман. Вундан ташқари,

Мустақиллик байрами энг аъло байрамдир. Чунки дунёда инсон учун озодлиқдан ўзга буюк неъмат йўқ. Ўзбек халқи бутун шундай неъматдан баҳраманд бўлиб турирди. Шунинг учун барчамнинг юзидан кулгу, табассум, дили кувончга тула.

Ўзбекистон Республикаси мустақиллигининг икки йиллигига барча жомоалар қатори Рафур Гулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти ҳам ўзига хос совет тайёрлади. Байрам арафасида нашриётда топ этилган «Авал Ватан, кейин жон» деб номланган тўплам ўқувчилар қўлига бориб етди. Китоб кичик ҳажмда бўлишига қарамай, жуда чиروي қилиб безатилган. Тўпладан ада-

биетимизнинг турли авлодига мансуб шoirлар Абдулла Ориф, Жамол Камол, Халима Худойбердиева, Омон Матчон, Ойдин, Усмон Азим, Азим Суянов, Тўхир Қаҳҳор, Мухаммад Юсуф, Жонибек Субҳон ҳамда Абдували Қутбиддиннинг Ватан ва Истиқлол ҳақидаги шеърлари ўрин олган.

Нашриёт бу улуг байрамга атаб Тошкент, Бухоро, ва Самарқанд шаҳарлари манзаралари тасвирланган откриткалар ҳам чиқарди.

ОНА ҲАМ ҲАМ

ОНА ИСТИҚБОЛ

Яъни: бошимни шу қадар ёқам ичига яширибманки, мен билан сундирилган шамни ажратиб бўлмайди. Одатан, шамнинг боши алангадан иборатдир. Сундирилган шамда аланга бўлмайди. Аланга бўлмаган, деган шамнинг боши йўқ. Шoir ўзини шу шамга ўхшатади.

Зин бази гафйри шамъ касеро насўхтайд. Дунёст оташеки манаши дар мёнёнам.

Яъни: бу баэмда бошқа ҳеч кимни кўйдирмадилар. Дунё гўё ў-олов, ўртада ёнган мейман, дейди у. Шoirнинг фикрича, дунё бир оловдир, ҳаёт эса баэм — суҳбатдан иборат бир фурсат.

Фалак тақлифи жоғад гар қунад фоли ҳамоқат зан. Ки гафйр аз гов натвонод кашидан бори дуноро. Яъни: агар фалак сенга молу дунё мансуб тақийф этса, сен унга: «тентак бўлибсан», дегил, чунки дунё юкни ҳўкинадан бошқа нарса торта олмайд. Яъни дунёда «бой» номидаги икки оёқли ҳўкинад, молу дунё ёнгиб, ўзларига ўзлари отиқча юкни ортириб юрадилар. Умуман, бойлик воситалари кишига ортиқча юк, дардасар ва оёқча киша, дейди.

Ин сагон аз қафйри дарё ҳам бурун меваранд. Гар ҳама чун гафҳар андоэн ба гардоб устухон. Яъни дунёпарастлик кўйига тушган бу итлар шу даражада очкўзки, агар суякни гафҳар деб гардобга ташласанг, денгизнинг қаърига тушиб бўлса ҳам шу суякни олиб чиқишга тайёрлар. Улар ўлимдан ҳам қўрқшмайди, уларга молу дунё бўлса бас, дейди шoir.

Эй ҳарисон раҳи бар аҳволи яқдигар кунед. Об шў сувъи нафас жони шумову жона қирс. Эй, молу дунё гамида ўлиб бўлган ҳарислар, бир-бирларининг аясаларинг бўлмайдинг! Сизларнинг урнана бериллариндан, нафсингиз ва жонингиз билан бирга ҳарисон жони қийналиб кетди-ку!

Даҳр халқеро ба марги агнйе мепарварад. Як наҳагини мурда нижо баҳри сад моҳи фисот. Дунё одамларни бойларининг ўлими учун парварши қилади, битта ўлан наҳаг юзта кичкина балиқча овқат бўлади. Яъни, бойлар ўлиб-тирилиб йнга берсинлар: наҳанлар майда балиқларни юта берсинлар. Бир кун келарки, одамларда онг ва савия ўсар, кишилар битта катта балиқнинг минг ва миллион майда балиқларга овқат бўлишини сезадилар.

Дило хў кўн ба танҳоқ. Ки аз танҳо бало ҳезад. Эй кўнги, танҳоқича — ёлғисликка ўрганган, чунки ҳамма гап кўнчиладан чиқади. Бу ерда биринчи танҳоқича — ёлғизлик, иккинчи танҳоқича — танларнинг жамия. Ҳақиқатан ҳам ёлғиз отнинг чанги чиқмас, деган гап бежиз эмас, шунинг учун шoir таъкидламоқчики: эй кўнги, жимгина ҳаёт кечрай десанг, ёлғизликка ўрганган, акс ҳолда, танлар жам бўлса, ҳамма бало ўша «танлардан» чиқади.

Ишрате гар ҳаёт дилҳоро ба ҳам хурсандиест. Ки шавад ангурро як допан танҳо шароб. Дунёда ишрат деган нарсанинг маъноси кўнчилик кўнглининг биргаллаиб хурсанд бўлишидир. Чунки бир дона узумдан шароб — май бўлмайди-ку. Яъни, ёлғизликда ҳаётнинг қайфу сабоси ва лаззати бўлмайди. Ҳаётнинг қувончи, қайфу сабоси жамият билан, кўнчилик билан бўлади, демоқчи Бедил.

ОНА ОЛИМ ФАХРИЙ ДОКТОР

Ҳамза номидаги Санъатшунослик институтида бўлиб ўтган илмий кенгаш Ўзбекистон археологларининг илмий ҳамкорлигига бағишланади. Илмий институт директори профессор Тўхтасин Гофурбеков очиб, илмий ҳамкорлигининг беш йиллик натижаларини ажойиб самаралар бераётганини таъкидлади. Япония археологлар гуруҳи раҳбари, профессор Като Кюдзо сўз олиб, япон маданияти, фани Шарқ халқлари тарихи ва маданияти

билан азалий боғлиқлиги устида тўхтади. У қисқача ҳисобот бериб, шу пайтгача Далваристонда уч марта қазиб ишлари олиб боришганилигини ва бу иш келгуси йили ниҳоятга етишини айтди. Ўзбек санъатшунослик экспедицияси бўлими мудири Баҳодир Тургунов ўз сўзига ҳамкорлигининг яхши натижалар бераётганини ва бу ишлар келгусида Като Кюдзо раҳбарлигида алоҳида китоб ҳолида нашр этили-

шини гапирди. Институтининг илмий ходими Жангар Йлёсов кавилиш жараёнидаги муҳим ишлар ҳақида ҳисобот берди. Учрашув сўнгида институти директори Т. Гофурбеков япон профессори Като Кюдзога фахрий Докторлик дипломини топишди. Бу келгуси йили илмий ҳамкорлигини ривожлантиришда, Ўзбек археологларининг ишларини жаҳонга олиб чиқишда муҳим аҳамиятга эга.

ОЗОДЛИГИМИЗ ТАНТАНАСИНИ КЎРДИК

Ўзбекистон мустақиллигининг икки йиллиги байрамиде хоризжда истиқомат қилаётган кўпгина ватандошларимиз ҳам иштирок этишди. Улар орасида Туркия ва Олмонийда яшаб ижод қилаётган хоризждаги таъриқчи Ўзбек журналисти Зибўддин Бобоқурбон ҳам бор. У

яқинда хоризжда туриб Ўзбекистон истиқлолига доир кўпгина чиқишлар қилган учун Ўзбекистон Бизуичлар уюшмаси ва Ўзбекистон Адабиёт тарихоти марказининг Чўлпон мулофотига сазовор бўлди. Истиқлол байрами кунлари

рида З. Бобоқурбон редакцияда бўлиб, ўзининг қалб сўзларини шундай пазҳор этди: Мен, аввало, ўзим туғилиб ўстан азиз ватаним — Ўзбекистонга мустақиллик байрамини она халқим билан бирга, унинг шод-хуррамликларига шерик бўлиб иштирок этиш учун келдим. Аллоҳга шўқур, ўз ниятига етдим. Истиқлол байрамининг қисми йўқ эди. Биз ўзбеклар учун дунёда бу байрамдан азиярроқ тантанга йўқ деб биланам. Қолаверса, менинг камтарини хизматларимни му-

БАЙРАМ САЙЛИ

Тошкент шаҳрининг энг гавжум, хўшманзара жойларидан бири «Бого Эрам» маданият ва искусство боги хизбонидеги 300 мингдан ортик дерахтлар таровилени оқланди, мармардан ясалган сув ичадиган юги фавворалар ўрнатилди, боги панжаралари, ўриндиқлар бўлиб, аллеялар Ўзбекистон истиқлоли, раванки ҳақидаги плакат ва паннолар билан безатилди.

Кунини кече бу сўлим гўшада Абдулла Қодирий номидаги маданият уйи карнай-сурнайчилар гуруҳининг чиқишлари билан бошланган «Шарқ гули» бадий буюмлар ишлаб чиқарилиб бериламансиз ходимлари ва дам олувчиларининг оммавий байрам сайли бўлиб ўтди.

Сайлда бирлашма раҳбари Саида Ганиева барча йилбиланларни яқинлашиб келётган улкан шодниё билан табриқлаб, ўз жомосининг меҳ-

нат зафарлари ҳақида гапириб берди, барчани шу ерда ташкил этилган бирлашма ишлаб чиқариш бадий буюмлар кўргазмасига тақийф этди. Шундан сўнг ўз санъатларини намойиш этган Азия Раҳимжонова раҳбарлигидаги «Шарқ гули» фольклор-этнографик ансамблининг концерти ҳаммага манзур бўлди. Ўзбекистон Давлат Теледиоркомпаниясининг «Дугоналар» радиомужерли ходимлари «Касби» — фахрим менинг маъруза мулоқот учун тигилдилар. Бунда Ўзбекистон таъқ артисти Рихис Иброҳимов, филология фанлари номзоида Малохат Абдурахмонова, халқ академияси аъзо-си, доцент Фатима Рихиситиллаева, шoirа Гулнурча Жўраева, Тошкент шаҳар хотин-қизлар кенгашининг раиси Муборак Юнусжўраева, Ўзбекистон хизмат кўрсатган журналиста Матлуба Исломова ва

журналист Санъат Маҳмудова қатнашдилар. Шунингдек, Ўзбекистон радиосининг «Маориф ва тарбия» бoш муҳарририяти, Республика маҳалла хайрия жамғармасининг Тошкент бўлими билан ҳамкорликда «Соғлом авлод — соғлом келажак» маърузида шаҳар маҳалла фойдалари, хотин-қизлари, тарбиячилари ва турли кесб эгалари билан учрашув ўтказишди. Учрашувда Тошкентдаги «Ешлик», Беруний, Абдулла Қодирий номидаги «1, 2-Чарқ Комолон», «Кўкча», «Янги обод», «Согбон», «Яккасарой», «Чинор», «Катта қазини» сингари қатор маҳалла ахллари широк этиб, маҳаллаларда ишлар ўртасида олиб боруётган ишлари тўғрисида мунозаъра юрдидилар. Йилбиланларга Т. Содиқов номли маданият уйи қоидаги ашула ва ракс жомаси, вокал-чолгу ансамбли ўзларининг янги қўшиқ ва куйлариндан тузилган концерт дастурларини инъом этдилар.

Эътибор ЙУДИШОВА

ЮРАКЛАР ШОД БЎЛДИ

Ўзбекистон Маданият ишлари вазири Эркин Ҳайитбоев раҳбарлигида вазирилик ходимлари ва касабга уюшмаси қўмитаси мустақиллик байрами муносабати билан Ўзбек санъати ривонига ўзларининг улкан ҳиссаларини қўшган машҳур халқ артисти Қалима Носирова, Ўзбекистон халқ артисти Машрабжон Юнусов, Омина Фавазова, Турсуноя Жафорова, Вера Александрова, Клавдия Ефремова, Музаффар Мухамедов сингари бир гуруҳ санъаткорларнинг хонадонларига бориб табриқландилар. Шунингдек, таъриқчилар муҳим тадиқот хизмати қилган муҳим тадиқотчиларини ҳам кўпгина соғла-салом топишдилар. Байрам кунлари некаса санъаткорларининг диллари шод бўлиб, мустақиллигининг умрбоқийлигини учун қўлларини дуога очдилар.

Сирдарё вилояти Сайхунобод туманидаги халқ театри ижодий жомаси ҳам ўз мухлисларини янги спектакл билан хушхўд этдилар. Таъриқчи адиб Уткир Ҳошимов қаламига мансуб «Тўйлар муборак» комедияси Сайхунободлик театр ишчибозлари томонидан зўр қизиқиш билан кўтиб олинди. Спектаклнинг иштироки эш режиссёр Элимурод Элов сахналаштирган. Театрининг бадий раҳбари Соҳибжон Соҳибов. Асардаги асосий образларни ҳаваскор артистлардан Асалой Зибёева, Абдулқосим Бозоров, Мавлуда Қорабоева, Зўхра Осмонова ва бошқалар иратганлар. Саҳна безакларининг рассом Асадулла Колонов ишлаган.

Салоҳиддин СИРОЖИДДИНОВ

ВИДИРИШ

Ўзбекистон Бизуичлар уюшмаси, Ўзбекистон Фанлар Академияси Алишпер Навоий номидаги Адабиёт институти 1993 йил 10 сентябр, жума кунини соат 10.00 да «Хўжа Баҳоддин Нақшбанд таълимоти ва бадий адабиёт» маърузида илмий анжуман ўтказди.

Улуғ бобонализмиз, та-

Сирож АЗИЗОВ сўхбатлади

Муродбой НИЗАНОВ — меҳмонимиз

ЛУНДА СУХБАТЛАР

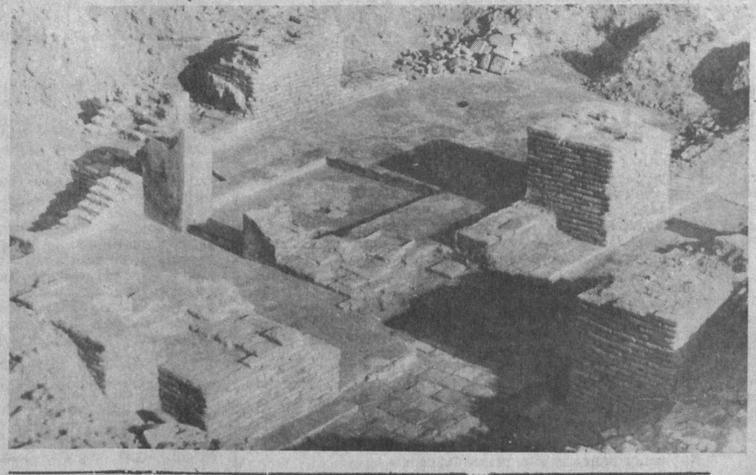
— Хужайин, кўшимиз «Волга» олибди-я! — Ҳм, нега кейинги пайтларда тушим бузилиб юрбди десам, гап бу ақда эканда. МУАЛЛИМ: — Болангизнинг ўқиши ёмон, шунинг учун биргаликда унинг ўзлаштириши билан шуғулланмасак бўлмайди. ОТА: — Иложим йўқ, мен икки жойда ишлай олмаймай!

ҚИЙҚИМ ГАПЛАР

СОВҒА Севилки ёрим ва вафодорим Гулнора! Сизни 8 марта баҳор байрами билан чин юракдан кутлайман. Байрамнинг муносабати билан аринас бўлсада, мана шу чиройли отириқча ва электр соқол оличига қабул этсангиз. БУИРҚУДАН КУЧИРМА Идора бошлиғи Соқдобоғва бошлиқ Жамгармасидан 50 минг сўм ёрдам пули берилсин. Буйроқ тўғри деб Соқдобоғов. Иизо. САВДО Бавадан чиққан 16 тонна

ҚИЙҚИМ ГАПЛАР

қимчи» деган шарафли ном берилди. Санъаткор бу уювга ўн етти йил давомида бир кўшиқни айнатмасдан ва бузмасдан айтгани учун сазовор бўлди. ТАРЖИМАИ ҲОЛ Ҳақим Пулмуратов ўрта мактабни ўртача билим билан тугатган, бозорнинг ўнг бикинда кабобчи ёрдамчи, сўнгра кабобчи бўлиб ишлади. Бир неча йил ҳаётий тажриба тўплаб, у педагогика билим юртини сиртдан муваффақиятли тугатди. Билим юртининг қизил дипломи қўлга теккан, район олимпиадада катта қовурдоқчи бўлиб ишлади ва олийгоҳни сиртдан битирди. Ҳозир у бензаклонкада ёр қувочи бўлиб фаолият кўрсатмоқда.

ТУПРОҚ ОСТИДАГИ... ШАҲАР

● Нуширавон Одил қалъасини ким қурган? ● Ўзбек—фаранг қўшма экспедицияси олдида ● Занжирсаройнинг тугамаган қиссаси

ЗАНЖИРСАРОЙ... МОВАРОУННАХРНИНГ магриб машрафига маълум ва машҳур бўлган ўнлаб муъжизкор тарихий-меъморий обидалари қаторида бу ном учрамайди ва тилга ҳам олинмайди. Ҳақ хотирасидан деярли ўчиб кетмаган бу ёдгорлик тўғрисида тарихий маълумотлар нисбатан оз. Темурийлар даврининг йирик тарихнависларидан бири Шарофиддин Али Яздийнинг машҳур «Зафарнома» асарига Қаршидан Бухорога қараб икки манзил йўлда Чىғатой улусининг охири мўғул хонларидан бири Қозонхон султон томонидан унинг бош қароргоҳи сифатида бунёд этилган сарой — Занжирсарой тилга олинади. Занжирсарой номи учрайдиган яна бир бошқа манбаа борки, бу Саломқиддин Тожнабийнинг «Темурнома» асаридир. «Темурнома»нинг мазмуни тарихийликдан бадийликка қайроқ турсада унинг матнидан Занжирсаройнинг Қарши ва Бухоро оралиғида жойлашганини илғаш мумкин. Мана шу икки асарда келтирилган маълумотларга асосланган ва улдарга ижодий ёндашган ҳолда қашқадарлик олим ва адиблар Поён Равшан ва Жума Қўрбонлар ўз олди-ларига мураккаб ваазифани, яъни Занжирсаройнинг ҳозирги ўрнини топиш ваазифасини қўйдилар.

ва экин майдонлари суғорилди. Муборак шаҳри атрофида олиб борган қувайтиларнинг шуни қўрсатишмоқдаки, Қозонхон Узининг бош қароргоҳи бўлмиш Занжирсаройни ҳарқалай нисбатан юзга қурмаган. Занжирсарой марказ бўлган пайтда бу атрофда йирик қишлоқларда ҳам мавжуд бўлган. Ана шундай қишлоқлардан бирининг харобалари Муборак шаҳридан 3,5—4 км. ҳаммаси шарқ томонда. «Маърулий» қабристонга атрофда сақланиб қолган. Қишлоқ харобалари устидан териб олган сополларимиз Занжирсарой ва Занжир Думалоқ сополлари билан айнан бир хил. Лекин бу қишлоқ Занжирсарой қурилганига қадар мавжуд бўлмаган-йўқми бунга афрологик қашнашлардан кейин аниқлаш мумкин, холос. Ундан ташқари шу тумanning Сарик қишлоғи ҳудудида қишлоқ гиштдан бунёд этилган қандайдир ишбост қолдиқлари бор. Ҳўна Муборак қабристонидан қадимги қабртошларни, Муборак газни қайта ишлаш заводига яқин жойда мавжуд бўлган кўҳна қабристонда мрамар қабртошларни ва бузилиб кетган кичикроқ мақбара қолдиқларини учратиш мумкин. Шундай қилиб бу жойлар (яъни ҳозирги Муборак тумани ҳудуди) Қозонхон султон даврида Чىғатой улусининг сиёсий марказига айланган, кўча маънода Занжирсарой атрофларини пойтахтга қиёс этиш мумкин, лекин шуни ҳам таъкидлаш ўтиш лозимки, Чىғатой улусининг ҳеч қачон аниқ бир пойтахти бўлмаган. Улур хонининг ўрдаси қаерга жойлашган бўлса уша ер давлат маркази ҳисобланган. Мовароуннахрнинг кўпгина йирик шаҳарлари вақти-вақти билан бу улуснинг маркази сифатида фаолият кўрсатган, шунинг учун Қозонхондан олдинги улус хони Бўзан пойтахтини Қаршидан Или дарёси бўйига кўчириши Чىғатой улуси хонлари учун оддий бир ҳол бўлган. Мантиқан фикр юритадиган бўлсан Мовароуннахрдаги мўғул хонлари хон ўрдасини бирор жойдан бошқа жойга кўчиришда ёки янги бир қароргоҳ бунёд этишда ҳеч қачон илҳасиз жой таллашмаган. Агар Қонақхон ўз саройи — Қаршидан Исафнинг қон марказига қўрган бўлса, Қозонхон ўз Занжирсаройини ундан икки манзил нарига қўрган. Занжирсаройнинг айнан мана шу ерга қурилиши ҳеч бир таъсир бўлмаган ҳам, томонлама ўйланган, жасуройи, экологик, табиий ва бошқа жиҳатлар ҳисобга олинган амалга оширилган ишдир. Бу ҳудуддан жанубий вилоятлардан бошланган Термиз, Қарши, Бухоро ва Хоразм оралиқ Олтин Урдага давом этган йирик савдо йўли ўтган. Ундан ташқари, Бухородан келадиган қарован Қаршидан кирмакдан ҳозирги Керки орқали Ҳирот ва Валх шаҳарларига йўли олиши мумкин бўлган. Айнан мана шу йўлда қўллаб сардобалар мавжуд бўлганлигини академик М. Е. Массон ҳам айтиб ўтган. Занжирсаройдан бир неча қақирим жанубда ҳозир ҳам бус-бутун сардоба қад ростилаб турибди.

Дунёда мактот билан амалии ёмон кўрадиган одамни учратиш қийин. Балки ундайлар топилмас ҳам. «Амалии ёқтирмайман!» деганларнинг гапига ишонманг, уллар жўртгага шундай дейишади. Ичида амалга қанчалли ҳавас қилишини ўқийдиган аппарат бўлса эди, уллар худди ҳор бозорда яланғоч қолгандай шарманда бўлишарди. Хуллас, бир одамнинг ҳузурига амал масаласида маслаҳат келибди. — Ичим куйиб бораётми, оға, сиз билан дардлашмасам бўладиган эмас, — деди маслаҳат келган йигит ёши ўтган кишига. — Кўлгоини сизда, ука, — деди оқсоқол. — Эшитинишма, сиз анча йиллар амал курсисида ўтирган экансиз. — Анча деганинг нимаси? Бутун умр ўтирганман! Ун беш ёшмида табелчи бўлиб буладиган йигирма тўрт аёлини бир гиштнинг усти-

— Қозон? Бор. — Ана шу қозон ўчоқ бошидан тушмаслиги керак. Қозоннинг бўлмаси амалдор бўла олмайсан, бунга мен сенга айтиб қўяй. — Хўб бўлади. — Дастмоҳдан қаласан? — Озароқ бор. — «Озароқ»ни оғзингга олма, биров сўрса «қанча керак»ни тилдан қўймай! Пул бўлса мартабали бўласан. Гапнинг пўсткаллеси шу! — Керак бўлса топанмада, оқсоқол. Демак, қозон билан ҳамён бўлса иш битди эканда. Қўзимни очганингни учун раҳмат, отахон. Йигит ўрнидан қўзғолган эди, қария тиззасидан босиб, қайта жойига ўтқазди. — Жўда хом экансан, ука. Амал бу дорихонадан оладиган нарсамидини рецентини қўлга олиш билан югурсанг. Амал курсисига «Хўп» деб миниб олганиндан кейин қилдиган ишларингни билсанми? Агар ундан кейин ишни эплай олмасанг қозон ҳам, пулланинг ҳам куйиб кетади.

АМАЛДОР БЎЛГИМ КЕЛАДИ ҲАЖВИЯ га тикка тургазганман. Не-не эридан сесканмайдиган шаллақи аёллар мени кўришганида худди арслоннинг тўрига тушган кўендай қалтираб қолшарди. — Уларга бақираридинингиз? — Ие, бақирмасанг кўрақдими? Қўрқмаганин хўрмат қилайди. — Шундай қилиб, табелчи бўлиб кўп ишладингизми? — Нега энди? Бир интилиб бирадигар бўлдим, кейин бўлимга бошлиқ, ундан кейин директор... Хуллас, мианстр муовинидиндан пенсияга чиқдим... Хўш, шундай қилиб, қандай маслаҳат сўрамоқчи эдингиз? Иши тушиб маслаҳатга келган йигит унга яқинроқ сурилиб ўтирди. — Сўрайдиганам... — деди у жингит тортиниб, сўнг тирноғининг учига тикилди. — Эй ука, йигит бўлсан чайналмай сўзла, — деди оқсоқол гапни келиб. — Ноқулай бўлмасиндан, деб турибман-да! — Ноқулай бўлса ноқулай деб айтармиз! — Очингани айтсам, кўпдан бери бир амалга эга бўлишни орау қилиб юрбман. — Ҳа, баракалло! Сенинг отанг комендант бўлган одам. Нега энди ҳаракатини аввалдор қилмадингиз? — Ҳўрлигим келди, оға. Сияфимизда тўққизинчи синфини икки йил ўқиб тугатган Нуржон исмли бола бор эди. Уша партидан чиқиши билан амалга интилди. — Бўладиган бола беш ёшдан бўлади», деб ўшандайларни айтгандай! — Уша ҳозир бир жойда катта қурилиш маҳкамасига бошлиқ бўлибди. Тагида яп-яқин «Волга». Кеча учраб: «Чўқ машинага, қора тово» деб маах қилса бўладимиз. — Қора тово, дедими? Ҳе-ҳе-ҳе. Ўзингиз ҳақиланг йигит экан-да. Дуруст, амалдор бўлганидан кейин ҳақиланган, жаҳонини билиш керак. Ҳатто ўзингдан ўттиз ёш катта одамга ақл ўргатсанг ҳам сеники ўринсиз бўлмайди. Сабоби, бошлиқсан!

— Унда нима қиламан? — Амалии эҳтиёт қилиш керак. — Қандай қилиб? — Қандай қилиб дейди-я! Бошқалар қандай қилса шундай қиласан. Масалан, бошлиқнинг ҳеч куладими? — Қавқад! Қовоғидан қор ёғиб туради. — Ҳа, баракалло! Жиддийлик беклигининг аломатидир. Кейин ёзининг жазирасида ҳам кўстони ечмайсан, бўйинбоғни бўшақтирмайсан. — Баъзи-баъзида қўлга олиб юрса бўлади-ми? — Бўлади. Лекин ҳар доим эмас, одамларнинг назари тушмайдиган жойда шундай қилишин мумкин. — Ҳаммасини тушундимму аммо бўйинбоғ масаласи қийин экан. Қария жаҳлини чиқиб анчагача индамай қолди. Сўнг ўзини босиб: — Отанг ўзи нўноқлидиган комендантликни эплай олмадингиз, — деди икюна билан. — Асли-наслигидега амалдор йўқ сени! Бўйинборсиз, ёшавайрон ҳолда пахтага сув очсанми! Раҳбар одам бўлмай қилмайдиган. — Шу ҳолосми? — Йўқ, асосий масаллага ҳали келганимиз йўқ. Тўй-маъракаларда узоқ ўтирмайсан, биринчи овақт ейилмиш биланқоқ «Ноллегиам бор эди», деб дарров ўрингдан турасан. Машинанг эсингни ўзинг очмайсан. Ҳайдовчинг оқсин. Минганда ҳам, тушганда ҳам. Қўрқанг одам билан қўл бериб саломлашмайсан. Қалдирин кетади. Ҳўла ё ишончага киришда атрофга алангамасдан тикансиза бостириб бораверасан. Кабинетингидега кўп ўтирмайсан. Иши борлар тополмай ахтариб юршин. Телефонини ўзинг олмайсан, секретаринг кўтарсин... Йигит ух тортиб юборди.

— Ҳўрлигим келди, оға. Сияфимизда тўққизинчи синфини икки йил ўқиб тугатган Нуржон исмли бола бор эди. Уша партидан чиқиши билан амалга интилди. — Бўладиган бола беш ёшдан бўлади», деб ўшандайларни айтгандай! — Уша ҳозир бир жойда катта қурилиш маҳкамасига бошлиқ бўлибди. Тагида яп-яқин «Волга». Кеча учраб: «Чўқ машинага, қора тово» деб маах қилса бўладимиз. — Қора тово, дедими? Ҳе-ҳе-ҳе. Ўзингиз ҳақиланг йигит экан-да. Дуруст, амалдор бўлганидан кейин ҳақиланган, жаҳонини билиш керак. Ҳатто ўзингдан ўттиз ёш катта одамга ақл ўргатсанг ҳам сеники ўринсиз бўлмайди. Сабоби, бошлиқсан!

— Ҳа, баракалло! Жиддийлик беклигининг аломатидир. Кейин ёзининг жазирасида ҳам кўстони ечмайсан, бўйинбоғни бўшақтирмайсан. — Баъзи-баъзида қўлга олиб юрса бўлади-ми? — Бўлади. Лекин ҳар доим эмас, одамларнинг назари тушмайдиган жойда шундай қилишин мумкин. — Ҳаммасини тушундимму аммо бўйинбоғ масаласи қийин экан. Қария жаҳлини чиқиб анчагача индамай қолди. Сўнг ўзини босиб: — Отанг ўзи нўноқлидиган комендантликни эплай олмадингиз, — деди икюна билан. — Асли-наслигидега амалдор йўқ сени! Бўйинборсиз, ёшавайрон ҳолда пахтага сув очсанми! Раҳбар одам бўлмай қилмайдиган. — Шу ҳолосми? — Йўқ, асосий масаллага ҳали келганимиз йўқ. Тўй-маъракаларда узоқ ўтирмайсан, биринчи овақт ейилмиш биланқоқ «Ноллегиам бор эди», деб дарров ўрингдан турасан. Машинанг эсингни ўзинг очмайсан. Ҳайдовчинг оқсин. Минганда ҳам, тушганда ҳам. Қўрқанг одам билан қўл бериб саломлашмайсан. Қалдирин кетади. Ҳўла ё ишончага киришда атрофга алангамасдан тикансиза бостириб бораверасан. Кабинетингидега кўп ўтирмайсан. Иши борлар тополмай ахтариб юршин. Телефонини ўзинг олмайсан, секретаринг кўтарсин... Йигит ух тортиб юборди.

— Ҳўрлигим келди, оға. Сияфимизда тўққизинчи синфини икки йил ўқиб тугатган Нуржон исмли бола бор эди. Уша партидан чиқиши билан амалга интилди. — Бўладиган бола беш ёшдан бўлади», деб ўшандайларни айтгандай! — Уша ҳозир бир жойда катта қурилиш маҳкамасига бошлиқ бўлибди. Тагида яп-яқин «Волга». Кеча учраб: «Чўқ машинага, қора тово» деб маах қилса бўладимиз. — Қора тово, дедими? Ҳе-ҳе-ҳе. Ўзингиз ҳақиланг йигит экан-да. Дуруст, амалдор бўлганидан кейин ҳақиланган, жаҳонини билиш керак. Ҳатто ўзингдан ўттиз ёш катта одамга ақл ўргатсанг ҳам сеники ўринсиз бўлмайди. Сабоби, бошлиқсан!

— Ҳа, баракалло! Жиддийлик беклигининг аломатидир. Кейин ёзининг жазирасида ҳам кўстони ечмайсан, бўйинбоғни бўшақтирмайсан. — Баъзи-баъзида қўлга олиб юрса бўлади-ми? — Бўлади. Лекин ҳар доим эмас, одамларнинг назари тушмайдиган жойда шундай қилишин мумкин. — Ҳаммасини тушундимму аммо бўйинбоғ масаласи қийин экан. Қария жаҳлини чиқиб анчагача индамай қолди. Сўнг ўзини босиб: — Отанг ўзи нўноқлидиган комендантликни эплай олмадингиз, — деди икюна билан. — Асли-наслигидега амалдор йўқ сени! Бўйинборсиз, ёшавайрон ҳолда пахтага сув очсанми! Раҳбар одам бўлмай қилмайдиган. — Шу ҳолосми? — Йўқ, асосий масаллага ҳали келганимиз йўқ. Тўй-маъракаларда узоқ ўтирмайсан, биринчи овақт ейилмиш биланқоқ «Ноллегиам бор эди», деб дарров ўрингдан турасан. Машинанг эсингни ўзинг очмайсан. Ҳайдовчинг оқсин. Минганда ҳам, тушганда ҳам. Қўрқанг одам билан қўл бериб саломлашмайсан. Қалдирин кетади. Ҳўла ё ишончага киришда атрофга алангамасдан тикансиза бостириб бораверасан. Кабинетингидега кўп ўтирмайсан. Иши борлар тополмай ахтариб юршин. Телефонини ўзинг олмайсан, секретаринг кўтарсин... Йигит ух тортиб юборди.

Утган 1992 йили Ўзбекистон Фанлар Академияси Археология институти раҳбарияти ва илмий негантиш томонидан Муборак тумани ҳудудида жойлашган қадимги археологик ёдгорликларини (шу жумладан, Занжирсаройни) қўриқ қилиш ва таъмирлаш мақсади билан «Одил» номи билан археологик отрядини ташкир қарор қилинди. Унинг аъзолари ўз илмий-қидируви фаолиятини туманининг Қўҳнашаҳар қишлоғининг фарб томонида жойлашган археологик ёдгорликларини тадқиқ этишдан бошлади.

Қўҳнашаҳар қишлоғидан 2,5—3 км. ҳаммаси фарбада учта археологик ёдгорлик жойлашган бўлиб, уллардан энг йириги Нуширавон Одил қалъаси номи билан юритилди. Иккинчиси эса Занжир Думалоқ номи тапалик ва учинчиси Хожя Рустон қабристони. Бу ёдгорликлар археологик таърифта кўра қуйидагига қўриқларга эга. Уларнинг энг йириги бўлган Нуширавон Одил қалъаси номи билан юритилган ёдгорлик тўрт бурчак шаклида, майдони 16 гектар, пахсадан қилинган маҳабатли мулофса деворлар билан ўраб олинган. Бу девор қолдиқларининг ҳозирги кундаги баянлиги тахминан 2,5—3 м. эриги кундаги баянлиги тахминан 2,5—3 м. эриги кундаги ёдгорликнинг тўртта дарвозаси бўлган ва улларнинг ўзини ҳозирги кунда ҳам аниқ-тиниқ қўриқиб турибди. Бу хилдаги дарвозаларнинг қадимда одагта маълум номлари ҳам зафардан. Қон марказида диаметри 75—70 м. ва баянлиги 2—2,5 м. бўлган тўртбурчак шаклидаги маълумотлар билан тахминан 2,5—3 м. эриги кундаги ёдгорликнинг тўртта дарвозаси бўлган ва улларнинг ўзини ҳозирги кунда ҳам аниқ-тиниқ қўриқиб турибди. Бу хилдаги дарвозаларнинг қадимда одагта маълум номлари ҳам зафардан. Қон марказида диаметри 75—70 м. ва баянлиги 2—2,5 м. бўлган тўртбурчак шаклидаги маълумотлар билан тахминан 2,5—3 м. эриги кундаги ёдгорликнинг тўртта дарвозаси бўлган ва улларнинг ўзини ҳозирги кунда ҳам аниқ-тиниқ қўриқиб турибди. Бу хилдаги дарвозаларнинг қадимда одагта маълум номлари ҳам зафардан. Қон марказида диаметри 75—70 м. ва баянлиги 2—2,5 м. бўлган тўртбурчак шаклидаги маълумотлар билан тахминан 2,5—3 м. эриги кундаги ёдгорликнинг тўртта дарвозаси бўлган ва улларнинг ўзини ҳозирги кунда ҳам аниқ-тиниқ қўриқиб турибди. Бу хилдаги дарвозаларнинг қадимда одагта маълум номлари ҳам зафардан. Қон марказида диаметри 75—70 м. ва баянлиги 2—2,5 м. бўлган тўртбурчак шаклидаги маълумотлар билан тахминан 2,5—3 м. эриги кундаги ёдгорликнинг тўртта дарвозаси бўлган ва улларнинг ўзини ҳозирги кунда ҳам аниқ-тиниқ қўриқиб турибди. Бу хилдаги дарвозаларнинг қадимда одагта маълум номлари ҳам зафардан. Қон марказида диаметри 75—70 м. ва баянлиги 2—2,5 м. бўлган тўртбурчак шаклидаги маълумотлар билан тахминан 2,5—3 м. эриги кундаги ёдгорликнинг тўртта дарвозаси бўлган ва улларнинг ўзини ҳозирги кунда ҳам аниқ-тиниқ қўриқиб турибди. Бу хилдаги дарвозаларнинг қадимда одагта маълум номлари ҳам зафардан. Қон марказида диаметри 75—70 м. ва баянлиги 2—2,5 м. бўлган тўртбурчак шаклидаги маълумотлар билан тахминан 2,5—3 м. эриги кундаги ёдгорликнинг тўртта дарвозаси бўлган ва улларнинг ўзини ҳозирги кунда ҳам аниқ-тиниқ қўриқиб турибди. Бу хилдаги дарвозаларнинг қадимда одагта маълум номлари ҳам зафардан. Қон марказида диаметри 75—70 м. ва баянлиги 2—2,5 м. бўлган тўртбурчак шаклидаги маълумотлар билан тахминан 2,5—3 м. эриги кундаги ёдгорликнинг тўртта дарвозаси бўлган ва улларнинг ўзини ҳозирги кунда ҳам аниқ-тиниқ қўриқиб турибди. Бу хилдаги дарвозаларнинг қадимда одагта маълум номлари ҳам зафардан. Қон марказида диаметри 75—70 м. ва баянлиги 2—2,5 м. бўлган тўртбурчак шаклидаги маълумотлар билан тахминан 2,5—3 м. эриги кундаги ёдгорликнинг тўртта дарвозаси бўлган ва улларнинг ўзини ҳозирги кунда ҳам аниқ-тиниқ қўриқиб турибди. Бу хилдаги дарвозаларнинг қадимда одагта маълум номлари ҳам зафардан. Қон марказида диаметри 75—70 м. ва баянлиги 2—2,5 м. бўлган тўртбурчак шаклидаги маълумотлар билан тахминан 2,5—3 м. эриги кундаги ёдгорликнинг тўртта дарвозаси бўлган ва улларнинг ўзини ҳозирги кунда ҳам аниқ-тиниқ қўриқиб турибди. Бу хилдаги дарвозаларнинг қадимда одагта маълум номлари ҳам зафардан. Қон марказида диаметри 75—70 м. ва баянлиги 2—2,5 м. бўлган тўртбурчак шаклидаги маълумотлар билан тахминан 2,5—3 м. эриги кундаги ёдгорликнинг тўртта дарвозаси бўлган ва улларнинг ўзини ҳозирги кунда ҳам аниқ-тиниқ қўриқиб турибди. Бу хилдаги дарвозаларнинг қадимда одагта маълум номлари ҳам зафардан. Қон марказида диаметри 75—70 м. ва баянлиги 2—2,5 м. бўлган тўртбурчак шаклидаги маълумотлар билан тахминан 2,5—3 м. эриги кундаги ёдгорликнинг тўртта дарвозаси бўлган ва улларнинг ўзини ҳозирги кунда ҳам аниқ-тиниқ қўриқиб турибди. Бу хилдаги дарвозаларнинг қадимда одагта маълум номлари ҳам зафардан. Қон марказида диаметри 75—70 м. ва баянлиги 2—2,5 м. бўлган тўртбурчак шаклидаги маълумотлар билан тахминан 2,5—3 м. эриги кундаги ёдгорликнинг тўртта дарвозаси бўлган ва улларнинг ўзини ҳозирги кунда ҳам аниқ-тиниқ қўриқиб турибди. Бу хилдаги дарвозаларнинг қадимда одагта маълум номлари ҳам зафардан. Қон марказида диаметри 75—70 м. ва баянлиги 2—2,5 м. бўлган тўртбурчак шаклидаги маълумотлар билан тахминан 2,5—3 м. эриги кундаги ёдгорликнинг тўртта дарвозаси бўлган ва улларнинг ўзини ҳозирги кунда ҳам аниқ-тиниқ қўриқиб турибди. Бу хилдаги дарвозаларнинг қадимда одагта маълум номлари ҳам зафардан. Қон марказида диаметри 75—70 м. ва баянлиги 2—2,5 м. бўлган тўртбурчак шаклидаги маълумотлар билан тахминан 2,5—3 м. эриги кундаги ёдгорликнинг тўртта дарвозаси бўлган ва улларнинг ўзини ҳозирги кунда ҳам аниқ-тиниқ қўриқиб турибди. Бу хилдаги дарвозаларнинг қадимда одагта маълум номлари ҳам зафардан. Қон марказида диаметри 75—70 м. ва баянлиги 2—2,5 м. бўлган тўртбурчак шаклидаги маълумотлар билан тахминан 2,5—3 м. эриги кундаги ёдгорликнинг тўртта дарвозаси бўлган ва улларнинг ўзини ҳозирги кунда ҳам аниқ-тиниқ қўриқиб турибди. Бу хилдаги дарвозаларнинг қадимда одагта маълум номлари ҳам зафардан. Қон марказида диаметри 75—70 м. ва баянлиги 2—2,5 м. бўлган тўртбурчак шаклидаги маълумотлар билан тахминан 2,5—3 м. эриги кундаги ёдгорликнинг тўртта дарвозаси бўлган ва улларнинг ўзини ҳозирги кунда ҳам аниқ-тиниқ қўриқиб турибди. Бу хилдаги дарвозаларнинг қадимда одагта маълум номлари ҳам зафардан. Қон марказида диаметри 75—70 м. ва баянлиги 2—2,5 м. бўлган тўртбурчак шаклидаги маълумотлар билан тахминан 2,5—3 м. эриги кундаги ёдгорликнинг тўртта дарвозаси бўлган ва улларнинг ўзини ҳозирги кунда ҳам аниқ-тиниқ қўриқиб турибди. Бу хилдаги дарвозаларнинг қадимда одагта маълум номлари ҳам зафардан. Қон марказида диаметри 75—70 м. ва баянлиги 2—2,5 м. бўлган тўртбурчак шаклидаги маълумотлар билан тахминан 2,5—3 м. эриги кундаги ёдгорликнинг тўртта дарвозаси бўлган ва улларнинг ўзини ҳозирги кунда ҳам аниқ-тиниқ қўриқиб турибди. Бу хилдаги дарвозаларнинг қадимда одагта маълум номлари ҳам зафардан. Қон марказида диаметри 75—70 м. ва баянлиги 2—2,5 м. бўлган тўртбурчак шаклидаги маълумотлар билан тахминан 2,5—3 м. эриги кундаги ёдгорликнинг тўртта дарвозаси бўлган ва улларнинг ўзини ҳозирги кунда ҳам аниқ-тиниқ қўриқиб турибди. Бу хилдаги дарвозаларнинг қадимда одагта маълум номлари ҳам зафардан. Қон марказида диаметри 75—70 м. ва баянлиги 2—2,5 м. бўлган тўртбурчак шаклидаги маълумотлар билан тахминан 2,5—3 м. эриги кундаги ёдгорликнинг тўртта дарвозаси бўлган ва улларнинг ўзини ҳозирги кунда ҳам аниқ-тиниқ қўриқиб турибди. Бу хилдаги дарвозаларнинг қадимда одагта маълум номлари ҳам зафардан. Қон марказида диаметри 75—70 м. ва баянлиги 2—2,5 м. бўлган тўртбурчак шаклидаги маълумотлар билан тахминан 2,5—3 м. эриги кундаги ёдгорликнинг тўртта дарвозаси бўлган ва улларнинг ўзини ҳозирги кунда ҳам аниқ-тиниқ қўриқиб турибди. Бу хилдаги дарвозаларнинг қадимда одагта маълум номлари ҳам зафардан. Қон марказида диаметри 75—70 м. ва баянлиги 2—2,5 м. бўлган тўртбурчак шаклидаги маълумотлар билан тахминан 2,5—3 м. эриги кундаги ёдгорликнинг тўртта дарвозаси бўлган ва улларнинг ўзини ҳозирги кунда ҳам аниқ-тиниқ қўриқиб турибди. Бу хилдаги дарвозаларнинг қадимда одагта маълум номлари ҳам зафардан. Қон марказида диаметри 75—70 м. ва баянлиги 2—2,5 м. бўлган тўртбурчак шаклидаги маълумотлар билан тахминан 2,5—3 м. эриги кундаги ёдгорликнинг тўртта дарвозаси бўлган ва улларнинг ўзини ҳозирги кунда ҳам аниқ-тиниқ қўриқиб турибди. Бу хилдаги дарвозаларнинг қадимда одагта маълум номлари ҳам зафардан. Қон марказида диаметри 75—70 м. ва баянлиги 2—2,5 м. бўлган тўртбурчак шаклидаги маълумотлар билан тахминан 2,5—3 м. эриги кундаги ёдгорликнинг тўртта дарвозаси бўлган ва улларнинг ўзини ҳозирги кунда ҳам аниқ-тиниқ қўриқиб турибди. Бу хилдаги дарвозаларнинг қадимда одагта маълум номлари ҳам зафардан. Қон марказида диаметри 75—70 м. ва баянлиги 2—2,5 м. бўлган тўртбурчак шаклидаги маълумотлар билан тахминан 2,5—3 м. эриги кундаги ёдгорликнинг тўртта дарвозаси бўлган ва улларнинг ўзини ҳозирги кунда ҳам аниқ-тиниқ қўриқиб турибди. Бу хилдаги дарвозаларнинг қадимда одагта маълум номлари ҳам зафардан. Қон марказида диаметри 75—70 м. ва баянлиги 2—2,5 м. бўлган тўртбурчак шаклидаги маълумотлар билан тахминан 2,5—3 м. эриги кундаги ёдгорликнинг тўртта дарвозаси бўлган ва улларнинг ўзини ҳозирги кунда ҳам аниқ-тиниқ қўриқиб турибди. Бу хилдаги дарвозаларнинг қадимда одагта маълум номлари ҳам зафардан. Қон марказида диаметри 75—70 м. ва баянлиги 2—2,5 м. бўлган тўртбурчак шаклидаги маълумотлар билан тахминан 2,5—3 м. эриги кундаги ёдгорликнинг тўртта дарвозаси бўлган ва улларнинг ўзини ҳозирги кунда ҳам аниқ-тиниқ қўриқиб турибди. Бу хилдаги дарвозаларнинг қадимда одагта маълум номлари ҳам зафардан. Қон марказида диаметри 75—70 м. ва баянлиги 2—2,5 м. бўлган тўртбурчак шаклидаги маълумотлар билан тахминан 2,5—3 м. эриги кундаги ёдгорликнинг тўртта дарвозаси бўлган ва улларнинг ўзини ҳозирги кунда ҳам аниқ-тиниқ қўриқиб турибди. Бу хилдаги дарвозаларнинг қадимда одагта маълум номлари ҳам зафардан. Қон марказида диаметри 75—70 м. ва баянлиги 2—2,5 м. бўлган тўртбурчак шаклидаги маълумотлар билан тахминан 2,5—3 м. эриги кундаги ёдгорликнинг тўртта дарвозаси бўлган ва улларнинг ўзини ҳозирги кунда ҳам аниқ-тиниқ қўриқиб турибди. Бу хилдаги дарвозаларнинг қадимда одагта маълум номлари ҳам зафардан. Қон марказида диаметри 75—70 м. ва баянлиги 2—2,5 м. бўлган тўртбурчак шаклидаги маълумотлар билан тахминан 2,5—3 м. эриги кундаги ёдгорликнинг тўртта дарвозаси бўлган ва улларнинг ўзини ҳозирги кунда ҳам аниқ-тиниқ қўриқиб турибди. Бу хилдаги дарвозаларнинг қадимда одагта маълум номлари ҳам зафардан. Қон марказида диаметри 75—70 м. ва баянлиги 2—2,5 м. бўлган тўртбурчак шаклидаги маълумотлар билан тахминан 2,5—3 м. эриги кундаги ёдгорликнинг тўртта дарвозаси бўлган ва улларнинг ўзини ҳозирги кунда ҳам аниқ-тиниқ қўриқиб турибди. Бу хилдаги дарвозаларнинг қадимда одагта маълум номлари ҳам зафардан. Қон марказида диаметри 75—70 м. ва баянлиги 2—2,5 м. бўлган тўртбурчак шаклидаги маълумотлар билан тахминан 2,5—3 м. эриги кундаги ёдгорликнинг тўртта дарвозаси бўлган ва улларнинг ўзини ҳозирги кунда ҳам аниқ-тиниқ қўриқиб турибди. Бу хилдаги дарвозаларнинг қадимда одагта маълум номлари ҳам зафардан. Қон марказида диаметри 75—70 м. ва баянлиги 2—2,5 м. бўлган тўртбурчак шаклидаги маълумотлар билан тахминан 2,5—3 м. эриги кундаги ёдгорликнинг тўртта дарвозаси бўлган ва улларнинг ўзини ҳозирги кунда ҳам аниқ-тиниқ қўриқиб турибди. Бу хилдаги дарвозаларнинг қадимда одагта маълум номлари ҳам зафардан. Қон марказида диаметри 75—70 м. ва баянлиги 2—2,5 м. бўлган тўртбурчак шаклидаги маълумотлар билан тахминан 2,5—3 м. эриги кундаги ёдгорликнинг тўртта дарвозаси бўлган ва улларнинг ўзини ҳозирги кунда ҳам ани